

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE

VARLAAM

AL II-LEA

MITROPOLITUL MOLDOVEI

(1632-1653)

TESĂ PENTRU LICENȚĂ

DE

IOAN ANDREESCU

Susținută la 27 Noiembrie 1897

BUCUREȘTI

—
TIPOGRAFIA MODERNĂ GR. LUIS, STRADA ACADEMIEI, 14
1897

B.I.R.

1212

BIBLIOTECA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE

VARLAAM

AL II-LEA

MITROPOLITUL MOLDOVEI

(1632-1653)

TESĂ PENTRU LICENȚĂ

DE

IOAN ANDREESCU

Susținută la *27 Noembrie* 1897

BUCUREȘTI

—
TIPOGRAFIA MODERNĂ GR. LUIS, STRADA ACADEMIEI, 14
1897

MATHEW

860

MEMBRII COMISIUNEI EXAMINATOARE

Președinte : Dr. CONSTANTIN CHIRICESCU

Membrii : { *D-l. Constantin Erbiceanu*
Dr. Nicolai Nitzulescu
Dr. Ioan Cornoiu
Dr. Badea Cireșeanu

Părinților mei

Dedic această primă lucrare a mea, ca recunoștință pentru îngrijirile și silintele ce și-au dat spre complectarea studiilor mele și ca expresiune a respectului și celei mai deservite dragoste filiale.

Fratelui meu Constantin

și

Cumnatei mele Natalia

*Iubire și recunoștință pentru
ajutorul material ce mi-au dat
spre tipărirea acestei tese*

Profesorilor mei

stimă și recunoștință

PREFĂȚĂ

Alegându-mă ca subiect de tratat pentru obținerea titlului de licențiat în teologie pe : «Varlaam, mitropolitul Moldovei» nu am pretinziunea că l-aș fi tratat în mod complet din toate punctele de vedere. De aceea rog pe cititor, ca având în vedere neexperiența mea și că aceasta este prima lucrare ce o scot în public, să bine-voiască a fi indulgenți față cu neajunsurile ce ar întâmpina în lucrarea de față, de și pe cât mi-a fost posibil m-am dat toată silința ca să corespund așteptărei cititorilor și importanței ce presintă însuși subiectul de tratat.

În tratare, am făcut mai întâiu o privire repede asupra timpului și referințelor sau împrejurărilor sub cari a păstorit mitropolitul Varlaam, căci numai cunoscându-le pre acestea ne vom putea da mai bine seamă despre meritele lui. Apoi având în vedere împrejurarea, că tot timpul cât Varlaam a păstorit biserica Moldovei a fost ajutat și îndemnat la operele sale prin atitudinea protectoare și bine-voitoare a domnitorului de atunci Vasile Lupu, de aceea am dat pe scurt și câte-va noțiuni asupra persoanei lui Vasile Lupu, precum și asupra activității sale culturale, bisericești și literale. După aceea am arătat cari ar fi fost relațiunile canonice bisericești ale Moldovei cu Patriarhia de Constantinopol, precum și câte-va înștiințări despre ierarhia bisericeii Moldovene din acel timp.—În urmă trecând la tratarea proprie despre Mitropolitul Varlaam, m'am încercat a aduce la cunoștință tot ceia-ce am putut afla și am crezut vrednic de a fi făcut cunoscut, relativ de persoana sa și aume relativ la biografia sa, și relativ de activitatea sa ca mitropolit : bisericească și literară.

Isvoarele de care m'am servit în tratarea acestui subiect, le-am citat pe fie-care la locul corespunzător.

Ión Andreescu.

TIMPUL ȘI REFERINȚELE ÎN CĂRI A PASTORIT MITROPOLITUL VARLAAM

~~~~~

Înainte de a vorbi despre Mitropolitul Varlaam, am crezut de cuviință, ca să fac o privire, măcar sumară, asupra timpului și referințelor, în cari ilustrul nostru prelat a lucrat și condus biserica Moldovei, timp de aproape un sfert de secol. Am crezut de cuviință să o fac aceasta cu atât mai mult, cu cât timpurile și referințele în cari el a trăit și luptat, sunt cu totul altfel de cum sunt astăzi, și numai cunoscându-le mai de aproape pe acestea, putem aprecia mai cu dreptate faptele, a judeca cu imparțialitate meritele lui, a ne face o idee mai clară despre puterile lui și a înțelege mai bine ideile, limba și stilul lui.

În timpul domniei a doua a lui Alexandru Iliăși (1631—1632) sub care s'a început păstoria lui Varlaam, un mare număr de boeri erau să fie uciși de Domnitor după îndemnul unui grec Bapțiște Veleli. Planul acesta fiind descoperit boerilor de un alt grec Constantin Aseni, boerii sprijiniți de țărâtime care era și ea nemulțămîtă de diferite sarcini cu cari fusese împovărată, se răscolă contra lui Alexandru Iliăși¹⁾ care fu detronat, iar grecii alungați, în luna Februar 1633, fiind-că la 20 Ianuar același an, Domnul se afla încă pe tron, când trâmise boeri la poartă, ca să părăscă pe Mateiș Basarab.²⁾

Lui Alexandru Iliăși îi urmează Miron Barnoski a doua oră, care domni numai vre-o 4 luni, căci amăgit de Turci se duce la Constantinopol, unde fu ucis în Iunie același an.³⁾ După dânsul urmă Moisi Movilă a doua oră (1633—1634), care n'apucă să se așeze bine pe tron și fu silit să însoțească armata turcească, ce mergea contra Polonilor, sub conducerea lui Abaza-Pașa.

---

1). Xenopol „Ist. Rom.” Iași, 1890; tom. 3 pag.: 515 sq.

2). Treb. Laurian: «Magas Ist. pentru Dacia»; Buc. 1847. tom. IV. pag. 319.

3) «Letopisetele țării Moldovei», Iași, 1852, tom. I. pag.: 269.

Turcii neobținând un succes bun, bănuiră pe Domn de înșelăciune și îl detronară în primăvara anului 1634 punând în locu'i pe tron pe vornicul Vasile Lupu. ¹⁾ Ast-fel din Februar 1633 și până în Mart 1634 s'au făcut 3 schimbări de domnii și aceste dese schimbări de domnie, după cum vom vedea mai la vale, numai folos n'au adus țarei Moldovei. De și Vasile Lupul a avut o domnie de o durată mai lungă de cât a orî-cărui alt domn din Secol. al XVII, căci domni din an. 1634—1653, decî 19 anî, totuși nici în timpul seu, Moldova n'a fost scutită de dureri și neajunsuri. Așa chiar la începutul domniei sale, V.-Lupu n'a avut liniște, căci fu silit să însoțească pe Abaza-Pașa contra Polonilor. Certele cu Polonia terminându se fără luptă, ci numai prin zugrumarea lui Abaza-Pașa de către turci, iar turcii retrăgându-se din aceste părți pentru a începe în 1636 resbelul cu Persiî, Moldova rămase ore-cum liniștită din afară. ²⁾ Dar această liniște fu curînd tulburată de certele dintre V.-Lupu și Matei Basarab.

V.-Lupu încă de la începutul domniei sale urînd, pe Matei Basarab din diferite motive, ³⁾ precum și ambiționând să se facă domn al Munteniei, iar în Moldova să lase pe fiul său Ioan, începu a intriga la Constantinopol pentru resturnarea lui Matei, iar mai pe urmă intră chiar cu oștile în Muntenia. Dar fiind bătut de Matei la Ojogeni pe Prahova, iar intrigile sale la Constantinopol ne avînd nici un rezultat satisfăcător, de ore-ce Matei și liuse a paralisa efectul acestor intrigi prin oferirea de daruri însemnate Sultanului, Vizirului și altorî Pași protectori ai lui, Lupul fu nevoit să înceteze ostilitățile cu Matei, începînd ast-fel de la an. 1640 periôda de liniște pentru țările Române, fără însă ca să înceteze și uneltirile lui V. Lupu contra lui Matei Basarab, ⁴⁾ cari luară sfîrșit abea în anul 1643—44, când se închee și o pace între ambiî domnitori. ⁵⁾ De aci înainte și până la 1650, Moldovenii trăînd în pace atât între ei, cât și cu poporele vecine, și avînd timp să se ocupe cu lucrul și munca, câștigau în deajuns, atât cât să pôtă ași plăti nevoile, precum și cât să aibă și ei cu ce să trăiască; iar Domnul putu să întreprindă și să execute multe lucrări folositoare pentru supușii săi și să vindece ranele țarei sale, după cum ne spune cronicarul Miron Costin. ⁶⁾ Sunt mulți scritori, cari generalisază acest timp

1) Ibidem : pag. : 270 - 272

2) Ibidem. pag.: 273 - 275

3) Xenopol: op. cit. tom. IV pag.: 21, 22 :—4) Idem, pag 23—30

5). Melchisedec : „Notițe istorice și archeologice de pre la 48 de monastiri și biserici antice din Moldova”, Bucur. 1885, pag 94.

6). Letopisețe : t I, pag 277 și 283.

de liniște și de fericire a țării Moldovei la întreaga domnie a lui Vasile Lupul. Așa D-l Vizanti dice: «Timpuri gloriose și fericite ale lui Ștefan cel Mare și Vasile Lupu.... sunteți voi ôre uitate?». ¹⁾ Iar Miron Costin dice: Fericită domnia lui Vasile (Lupu) Vodă, în care de a fost când-va această țară cu tot binele, cu bișug și plină de tótă averea, cu mare fericire și trăgănată până la 19 ani, în zilele acestei domnii»; ²⁾ și mai departe în alt loc, el descrie modul acestei stări fericite a Moldovei, când dice: «Iară Vasile Vodă domnea cu mare liniște și cu pace, țara era fără grijă din tóte părțile, sta toți de neguțatorie și de agonisite» ³⁾ și, «că de aũ fost când-va vremi fericite acestor părți de lume, atunce au fost. Plină țara Leșească, voiũ dice de aur, la care pe acele vremi isvoría din Moldova cu boi de negoț, cu cai, cu miere și aducea din acea țară tot aur și argint. Putea-voi dice, că sărac nu se afla pre acele vremuri, doar care nu'și vra să aibă.» ⁴⁾ Inșă din cele ce am vëdũt că s'aũ întâmplat înainte de 1640 precum și din cele ce s'aũ întâmplat în Moldova de la 1650 înainte până la detronarea lui V. Lupu se vede destul de clar, că Moldova nu a fost tocmai în starea fericită, în care a plăcut cu deosebire lui Miron Costin să o descrie. Chiar Miron Costin face observația, că: «inșă lăcomia nici atuncea nu lipsea cu dări grele, dar avënd locuitorii vreme de agonisită biruiaũ tóte acele greutatei despre domnie». ⁵⁾ Aceste cuvinte ne dau a înțelege, că nici atunci nu lipseau jafurile și împilările mai ales asupra poporului de jos; dar liniștea de care se bucura Moldova în acel timp, permițând locuitorilor de a se îmbogăți, ai punea în posibilitate de a birui, cum spune Miron Costin, ast-fel de împilări. Acei dintre ei inșă, cari nu voiaũ să sufere nedreptatea și doreaũ să'și mântue averile câștigate de lăcomia ocărmuirii, treceaũ în alte țări, după cum se vede din rapórtele contimporane ale ambasadorilor Germani din Constantinopole și mai ales ale Residentului Schmidt. ⁶⁾— Pe lângă acestea, de la anul 1650 încep din nou a cădea nenorocirile din afară asupra Moldovei. În anul acesta, Tatarii furioși pe Moldoveni, cari'i atacaseră lângă Nistru în anul 1649, pe când se întorceaũ din năvălirea ce o făcuseră asupra Moscovei încercați de pradă și le luase prada, iar pe mulți din ei ai uciseră, se întovărășira cu Cazacii și năvăliră în 2 rânduri asupra Moldovei (1650), o prădară cumplit, dând foc Iașului, ajungând

1). Vizanti: «Veneamin Costache», Iași 1889; pag. 9.

2). Letopisete op. cit pag. 273.—3) Idem, pag. 275.—4). Idem pag. 283.—

5). Idem, pag. 275

6). Xenopol op. cit. tom. IV. pag. 549 sq.—Două rapórte ale lui Schmidt din August 1643. În doc. col. Hurmuzache. IV. p. 598 și 672.

chiar până la Suceava, iar V. Lupu scăpă de ei numai după ce să obligă a le da 100,000 lei în bani și alte daruri nenumărate. ¹⁾ În urma acestei pustiiri a țării de Tătari se ivi și o mörte cumplită între Moldoveni ²⁾ și apoi în 2 ani consecutivi Moldova a fost devastată de lăcuste. ³⁾—Dar nenorocirile pentru Moldova nu se termină aici, căci de la 1652 se începură din nou luptele dintre Munteni și Moldoveni. În acest an, Matei Basarab îmbolnăvindu-se rău, V. Lupu ceru de la Pörtă, că la cas de mörte Matei să'i dea lui tronul Munteniei. Această cerere a lui neîn-deplinindu-se însă, de öre-ce Matei se însănătoși, Lupul căuta ca să'l restörne singur, basându-se pe ajutorul ce'i făgăduise noul său ginere, Timuș, fiul Hatmanului Cazacilor. ⁴⁾ Matei simțind pericolul, se uni cu Gheorghe Racoti D-lu Transilvaniei ca să restörne pe Vasile Lupul și în locul lui să pue pe Logofătul Gheorghe Ștefan, ceia ce s'a și întâmplat, căci la vestea ce primi că armatele Muntene și Transilvane se apropie de Iași fiind surprins nepregătit fugi spre Polonia, iar în locul său fu uns ca domn Gh. Ștefan. Însă în curând căpătând ajutor de la ginerele său Timuș, bātu pe noul domn la Popricani lângă Jijia, îl alungă și apoi porni contra lui Matei. La Finta, pe Ialomița fu bātu cu totul și în urmă alungat definitiv din Moldova de Gh. Ștefan în urma bătăliei de la Sirca, lângă Iași (1653). ⁵⁾

Acestea sunt împrejurările său referințele sub cari Mitropolitul Varlaam a păstorit biserica Moldovei.

Făcënd acuma o privire repede asupra urmărilor rezultate din cele spuse până aci vedem :

Că starea Moldovei și a locuitorilor ei, în timpul cât a păstorit Mitropolitul Varlaam, n'a fost tocmai fericită. Timpul și referințele, în cari Mitropolitul Varlaam a condus biserica Moldovei, se semnaleză la început prin schimbarea deasă a 3 domni, numai într'un an și 2 luni, ceia ce nu fu de nici un folos țerei; prin persecutarea boerilor pământeni și a țeranilor de streini; prin călcarea drepturilor țării de către turci, numind ei d'adrechtul domn fără alegerea țerei (pe V. Lupu) ⁶⁾. Apoi prin neînțelegerile și luptele nefericite dintre Moldoveni și Munteni ale căror consecințe au fost ucideri de tot felul, jăfuirea și pustiirea ambelor țeri și mai ales a Moldovei, mărirea tributului către turci într'un mod extra-ordinar, ajungënd pentru Moldova la 75 miș taleri, iar pentru Muntenia, Matei Basarab îl ridicase de la

1) Xenopol. op. cit pag 47 50 tom. IV.

2). «Cron. României» de Miron Costin, t. I. pag 321 ; 3). Idem. 345 - 346:

4). Xenopol. op. cit. tom IV. pag. 51 - 56.

5) Idem, pag. 56.

6). Miron Costin : „Letopisețe“ t I p 272.

60,000 lei la 130,000 lei pe an. Afară de tribut, fie-care domn își avea la poartă protectorii săi, cărora trebuia să le dea în fie-care an daruri însemnate. ¹⁾ Din cauza măririi tributului și a nenumăratelor cheltueli ce le aveau principii, ca consecințe ale intrigilor și luptelor dintre ei, locuitorii erau așa de împovărați și asupriți cu biruri grele, în cât mii de familii ajunseră la sapă de lemn și mulți pentru a-și scăpa avutul lor fugiră în țări streine.—Mai departe, timpul păstoriei lui Varlaam se mai semnaleză: prin constrângerea domnilor de a însoți la rebel armatele turcești și darea de provisiuni pentru susținerea lor; prin încălcarea Moldovei de oștiri inamice și anume de hordele Tătare și Cazace, cari au prădat într'un mod îngrozitor de barbar, au jefuit, robit și au dat focului și sabiei tot ce au întinpinat în cale, și în fine prin bântuirea țerei de lăcuste, foamele și (ciumă) moarte.

Pe lângă toate aceste nenorociri se mai adăogă încă un nou element apăsător, ce se introduce chiar în corpul țerilor Române, ca organul copleșirei Turcești, și anume Grecii, cari atrași de însuși Români în țerile lor, încep în curind a avea asupra lor o înriurare covârșitoare, mai ales pe tărîmul cultural. ²⁾

Ast-fel au fost timpurile și împrejurările, sub cari ilustrul mitropolit Varlaam a păstorit biserica Moldovei timp de 20 ani 6 luni și mai bine. Destule greutateți, nenorociri și nefericiri au trecut peste țara Moldovei și în acest timp Moldovenii au avut a îndura multe nevoi, pe când zilele de liniște și senine au fost puține. De aceia meritul lui Varlaam pentru serviciile mari aduse țerei, limbei și bisericei Moldave este cu atât mai mare, cu cât mai numeroase au fost și greutatețile cu cari a avut de luptat, și cu cât timpurile și împrejurările sub cari a păstorit el, au fost mai nestatornice.

1) Xenopol, op. cit. pag: 552-553, tom. IV.

2) Xenopol: op. cit. tom III, Precuvântarea.

VASILE LUPU

și

ACTIVITATEA LUI CULTURALA, BISERICIASCA ȘI LITERARA

Vasile Lupu a fost unul dintre domnitorii cei mai însemnați ai Moldovei. Mai toți istoriografii și cronicarii cei vechi ca : Miron Costin ¹⁾, D. Cantemir ²⁾, Șincai ³⁾, și alții mai noi ⁴⁾, susțin că Vasile Lupu a fost de origină Epirot sau Albanez. Paul de Alepo ⁵⁾ zice că a fost grec ; iar Misail ⁶⁾ se încearcă să arate de și nu cu destul succes, că V. Lupu a fost român.

Vasile Lupu, după cum am vădut în cap. precedent s'a suit pe tronul Moldovei în urma lui Moisi Movilă la anul 1634 luna April și a domnit până în săptămâna patimilor 1653.

Nu voi putea caracteriza mai bine personalitatea lui V. Lupu de cât raportând aci descrierea făcută despre dânsul de către Archidiaconul Paul de Alepo, și care e următoarea :

«A descrie venerabila demnitate a beifului, cunoștințele sale, eselența bunului său simț, profunda sa familiaritate cu autorii vechi și moderni, păgâni și creștini și chiar turci, bravura și activitatea sa militară, va întrece puterile priceperii omenești. Adevărul e, că el a ajuns pre anticii împărați ai Greciei, ba și i-a și întrecut, căci perfecțiunile sale sunt celebrate în totă lumea și fecunda și generositate și acțiuni ilustre, sunt cunoscute bine,

1) Cronica României, tom. I pag. 357

2) Descrierea Moldovei pag. 46.

3) Cronice tom. III pag 28.

4) Negruzi și Cogălniceanu îl numesc «albanezul».

5) Hajdău : Archiva istorică a României, tom I part. II pag 75 și 79 -- Paul de Alepo împreună cu Macarie Patriarchul Antiohiei a făcut o călătorie prin țările Române între anii 1650-60. El a descris această călătorie precum și diferitele localități și persoane cu care a venit în contact. Această descriere se află în «arhiva ist. a Rom.» de d Hajdău, ce la pag. 59-111 a tomului I partea a II-a.

6) Misail «epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab» București, 1866 pag. 4-8 : 457-458 și «Nota» de la pag. 458.

nu numai patriarhilor și mitropoliților, preoților, călugărilor și laicilor, în biserică și în monastiri, ci chiar agalele, neguțătorii și alți turci, chiar dervișii și meseriașii aveau obiceiul de a jura pre capul lui. Cu toate acestea, el fu mai tot d'a-una și este încă un obiect de ură pentru ei, și e imposibil să se potă apăra și menține în posesiunea domniei. Precum am dis, îl cunoește totă lumea, împărații și boerii moscoviți se laudă de primirea unei scrisori de la el și o primblă prin mâni cu cea mai mare venerațiune, cea ce este o consecință a reputațiunii ce și făcuse, că iubește foarte mult bisericile și monastirile și e charitos pentru toți. Regele și boerii Poloni îl stimează de asemenea. Chmielnițchi al cazacilor i-a luat fata (în căsătorie). Hanul și tătarii îl iubesc peste samă. Impăratul nemțesc, regele Ungariei, și Venețianii ai sunt numai puțin prea afectuoși. El tipări în timpul său un mare număr de cărți bisericești manualuri de devoțiune și comentarii iar pentru poporul său în Moldova, opere în limba română. Mai înainte poporul citea rugăciunile numai în limba Serbă, rudă cu cea rusască, căci în Bulgaria, în Serbia, țara Românească, în Moldova, apoi la Cazaci și până la Moscova se citește tot Sârbește, în care limbă, toate cărțile lor sunt scrise. Dar limba Moldovenilor și Muntenilor fiind cea Română, ei citesc Sârbește fără a înțelege. Pentru această rațiune, beiful zidi lângă monastirea sa un mare colegiu românesc de peatră și publică cărți în limba română». ¹⁾

În acest mod, un strein imparțial, care a studiat pre gloriosul domnitor de aproape și a ascultat renumele lui de departe, descrie nu numai caracterul personal al lui Vasile Lupu, ci chiar și vaza de care se bucura el atât la poporul său cât și la popoarele vecine, precum și activitatea cea fructiferă a sa.—Vasile Lupu a domnit până în primăvara anului 1653, când fiind răsturnat de logofetului său Gheorghe Ștefan ce fusese ajutat de Matei Basarab și de Gheorghe Racoți principele Transilvaniei, se duse la Tatarii după ajutor. Aceștia însă îl prind și îl trimit la Constantinopol, unde fu pus la închisore în care stete câțiva ani și apoi muri la 1661 în cea mai mare miserie după ce mai întâi fusese eliberat din închisore. ²⁾

Astfel, după o domnie de 19 ani, se stinse acela, care a adus atât bine, dar și atâtea rele pe capul patriei sale.

Pentru a ne face ore-care idee despre autoritatea și vaza cea însemnată de care se bucura Vasile Lupu în afacerile politice și bisericești ale Orientului Ortodox, am crezut de cuviință a

1). Hăjdău: «Arhiva ist a Rom» tom I part. II. pag. 67

2). Xenopol: «op. cit.» pag. 62, tom IV.

aduce aici câte-va noțiuni din cele găsite de Prea Sf. Melchisedec, fostul episcop al Romanului, în cartea rusului Muraviev intitulată: «Relațiunile Rusiei cu Orientul în afaceri bisericești.» Iată-le:

a) În anul 1644, Mitropolitul Brăilei (Proilavul) Meletie, ducându-se la Moscova ca să ceară milă cu scrisori mijlocitoare de la patriarhul Partenie și de la Matei Vodă Domnitorul Munteniei, între altele mitropolitul acesta roșă pe țarul Mihail Teodorovič, ca să scrie lui Vasile voevodul Moldovei: «să nu uite marea biserică a Constantinopolei, pentru că *Vasilie are putere și mulți omeni înstăriți (imbogațiți).*» ¹⁾

b). În anul 1645, trei greci ducându-se la Moscova pentru milă, în relațiunile ce ei au dat țarului despre afacerile bisericești orientale, este și aceasta: «La 15 Decembre a murit Teofan patriarhul de Ierusalim. Încă nimeni nu șcia în Constantinopole, cine se va pune în locul lui; dar ceia ce se șcie este. că repositul patriarh Teofan, a lăsat cuvânt actualului patriarh de Constantinopole Partenie, și lui *Vasile Voevodul Moldovei*, ca ei adunând în sinod multe autorități spirituale, după mórtea lui să aleagă din tagma duhovnicească un pastor bun,» ²⁾ și în adevăr, în locul repositului patriarh Teofan, Vasile Lupu reușește ca să aleagă ca patriarh al Ierusalimului pe Ieromonahul Paisie, care era atunci egumen al mănăstirei Galata de lângă Iași, închinată Sf. mormint, după cum se vede din însuși scrisoarea sa anunțătoare către Țarul Moscovei. Aceasta s'a întâmplat în 23 Mart. 1645 («Not. Ist. și Arh.» p. 210).

c). Patriarhii destituiți și aspiranți a'și recăpăta scaunul perdut, găseau asil în Moldova și protecție la Vasile Lupu. Așa fostul patriarh Atanasie Patelarie, în anul 1645, februar în 26, scrie țarului Moscovei, din Moldova, cerând și mila lui, să'i trimită o mitră și vestimente, fiind prădat de toate și neavând cu ce servi leturgia. În această scrisoară el scrie și despre Vasile Vodă pe care îl laudă foarte mult. ³⁾

Din acestea ne putem face óre-care idei despre autoritatea de care se bucura Vasile Lupu în orientul Ortodox.

Activitatea destul de fructiferă a lui Vasile Lupu, se extinde la următoarele 3 ramuri: activitate culturală, bisericească și literară. Voi trata despre fie care în parte:

1). Melchisedec: «Not. Ist. și Archeologie.» pag. 199.

2) Idem, pag. 200.

3) Idem pag. 208.

Activitatea culturală

La această activitate se numeră: înființarea Colegiului Vasilian și înființarea tipografiei Domnești.

Colegiul Vasilian sau școlă sa înființată în casele Monastirei Sf. Trierarchi din Iași. Archidiaconul Paul de Alepo, numește această școlă: «magnific colegiu», și spune că ea nu era în monastire, ci afară dar nu departe de ea.¹⁾ Despre colegiul Vasilian, monumentele noastre istorice ne-au păstrat foarte puține noțiuni. Cel mai însemnat document, carele ne-a păstrat câte-va noțiuni istorice despre acest colegiu este un suret,²⁾ sau copie de pe un uric de la Domnitorul Gheorghe Ștefan, din anul 1656 cu care suret Gheorghe Asache, în timpul administrației lui Kiselev, a intentat proces călugărilor Greci pentru restituirea celor 3 moși ce fuseseră date școlii de Vasile Lupu. Din acest document sau suret se vede: 1) că cauza care l-a îndemnat pe Vasile Lupu ca să înființeze școlă a fost observarea ce el singur o făcuse, că în țară era mare lipsă de dascăli buni și că din cauza lipsei de învățătură țara se întuneca și pătimea foarte mult; 2) că V. Lupu a cerut și căpătat de la Mitropolitul Petru Movilă ca dascăli, călugări învățați din lavra Pezersca de la Kiev; 3) că pentru întreținerea școlii și a dascalilor ei a dăruit 3 moși: Răchitenii, Tămășeni și Juganii,³⁾ pe care le-a scutit de toate dările. Dintr'un act al lui Duca Vodă din 1678, se vede, că Vasile Lupu dăruise pentru întreținerea școlii sale și băile Domnești, ce le dădise pe malul lacului, nu departe de monastirea Trei-Erarchi, («Not. Ist. și Arh.» p. 222 sq.) Această baie a existat până acum vre-o 3 ani, sub numele de «Feredeū Turcesc», când s'a dărâmat începând a se face în locul de primăria din Iași, așa numita «baie populară.» 4) că acei dascăli din Kiev au venit în adevăr în țară și că au adus țării mult folos; 5) că ei locuiau chiar în monastirea Trei-Erarchi; și în fine 6) că acei dascăli, nu cu mult înainte de an. 1656 (când Gh. Ștefan a dat acest uric), au fost goniți din monastire și de la școlă, iar în locul lor s'au adus dascăli greci, cari însă n'au adus nici un folos țării, școlă s'a desființat, iar moșiile școlii s'au lăsat în beneficiul monastirei. Din aceste din urmă cuvinte (de sub No. 6) se vede, că tot prin acest document, se aprobă ore-cum pe tăcute, de către Domnitor cu tot sfatul țării,

1). Hăjdău: «Archiva ist. a Rom.» Tom. I. part. II. pag 68.

2). T. Codrescu: «Uricariu» tom. III, pag. 279—280.

3) Aceste sate sunt situate pe lângă Siret, în Județul Roman. («Not. ist. și Arh. pag 1-9).

desființarea școlii Vasiliene pentru tot-d'a-una, după ce durase mai bine de zece ani, și nevrând zărește cine-va aici ura lui Gh. Ștefan asupra lui V. Lupu, și plăcerea lui de a șterge memoria faptelor mărețe ale aceluși mare bărbat, căruia el nu numai că i-a fost nerecunoscător pentru bunurile primite de la el, dar și inimic de morțe.

Vasile Lupu a înființat această școală fiind îndemnat și de P. Movilă.¹⁾ Aceasta se vede din numirea dată școlii: «Colegiu», ca și colegiul Movilean din Kiev; precum și din trimiterea de dascăli tot din Kiev. Motivul ce l-a făcut pe Petru Movilă ca să îndemne pe Vasile Lupu să înființeze școală în Moldova a fost: împedecarea respindirei Calvinismului în Transilvania și Ungaria și a încercărilor propagandei aceșuia de a se întinde de acolo și în principatele Române.—De sigur, că nici nemuritorul Mitropolit Varlaam, nu va fi stat nepăsător față de această propagandă și va fi îndemnat pe Vasile Lupu ca să iea măsuri pentru oprirea acestei propagande, și una din acele măsuri era și înființarea școlii.

Deci, Vasile Lupu, sub impulsul acestor îndemnuri, și tot odată el însuși fiind om de litere, politic mare și creștin zelos, după cum îl descrie Paul de Alepo,²⁾ pentru a curma lățirea Calvinismului ce se făcea prin mijlocul răspândirii cărților de religie Protestante în țările Române, se hotărăște să înființeze școală în Moldova.—El a destinat ca local pentru școală, noua sa monastire a Sf. Trei-Erarhi, unde profesorii, cari erau călugări și frați din monastirea chinovială Bratschi din Kiev, să potoa trăi viața chinovială. Nu se știe cum se numeau cei d'ântăi profesori ai acestei școli și cari au fost trimiși de P. Movilă, afară de unul numit: *Sofronie Pociatschi*, care fusese profesor și rector în colegiul Movilean din Kiev, om învățat și bun predicator. După venirea lui în Moldova, el tu numit egumen la noua monastire a Trei Erarhilor. De sigur, că Sofronie pe lângă egumenat a avut și rectoratul colegiului, căci așa se numeau și la Kiev superiorii colegiului, cari erau tot odată și egumeni. Sofronie a luat parte și la sinodul din Iași (1642). Se pare că el a murit în Moldova, de ore-ce documentele istorice rusești, nu mai amintesc nimic de el, după venirea lui în Moldova.³⁾

Programul studiilor ce se predau în această școală, de sigur că era același ca și al colegiului Movilean, după modelul căruia se organizase și ea. În colegiul Movilean din Kiev se învăța

1) «Not. Ist. și Arch.» pag. 213 sq.

2) Hăjdău: «Arhiva Istorică a României», tom. I, p. II pag. 67.

3) Melchisedec: «Not. Ist. și Arh.» pag. 215

între anii 1632—1640 următoarele obiecte: 1) trei limbi, adică slavonă, greacă și latină; cântarea bisericească pe note de musichie, catehismul, aritmetica, poezia, retorica, filosofia și teologia. Aceste obiecte, de sigur că s'au predat și în colegiul Vasilean; iar limba predărei tuturor acestor obiecte era fără îndoială și în școala lui Vasile Lupu, cea slavonă, în gura unor dascăli veniți din Kiev. De aceia nu putem primi arătarea lui D. Cantemir, care spune, că școala lui Vasile Lupu *ar fi fost grecească*, 2) și prin urmare în ea se învăța grecește.—Paul de Alepo numește colegiul lui Vasile Lupu: «romănesc», 3) care expresiune nu se poate lua de cât în sensul, că în școala lui Vasile Lupu se preda și limba română cel puțin în clasele începătoare și mai ales pentru candidații la preoție, fiind limba română acum neapărat necesară pentru sevărirea slujbei bisericești. În ori-ce caz, nu poate rămânea nici o îndoială, că caracterul predominant al școlii lui Vasile Lupu era slavonesc.

Colegiul Vasilean a existat în flórea sa de la an. 1639, când s'a înființat și până după căderea lui Vasile Lupu, 1653; căci Gheorghé Ștefan, urmașul în domnie al lui Vasile Lupu, în uricul, de care am vorbit mai sus, dat în an. 1656, spune că «*nu de mult*» s'elungaseră dascălii de la Kiev și se înlocuiseră cu dascăli din țara Grecească. Iar, cum că această școală s'a înființat în an. 1639 (Septembrie) se deduce din scrisórea lui Petru Movilă, către țarul Moscovei, scrisă pe la an. 1640 și în care spune că a trămis dascălii ceruți de Vasile Vodă pentru școala din Moldova. 4)

Causele și împrejurările desființării colegiului Vasilean, ar fi următoarele: Vasile Lupu fusese detronat în an. 1653. Sofronie egumenul, rectorul colegiului murise și el, nu se știe sigur când, dar probabil că în anii din urmă ai domniei lui Vasile Lupu. Prin acesta școală perduse pre cei doi mari susținători ai ei. În locul lui Sofronie fu trimis ca egumen un călugăr de la Sf. Munte, căci se presupune, că V. Lupu a închinat Monastirea Trei-Erarchi la Sf. Munte. Noul egumen, de sigur că a venit întovărășit de alți călugări străini, aduși tot d'acolo. Aceștia nu se împăcău cu călugării din Kiev, de aceia căutați să se scape de ei și se pue mâna și pre averile școlii. Aceasta însă nu s'a putut în timpul cât V. Lupu a fost încă domn; dar venind la tron Gheorghé Ștefan dușmanul său, ei socotiră momentul favo-

1) X-nopol: «Ist Rom.» tom. IV pag 82 sq.—«Not. Ist.» pag. 215 sq.

2) Cantemir D.: «Descrierea Moldovei», pag 153.

3) Hăjdău: «Arhiva Ist. a Rom.» t. I part. II. pag. 67.

4) P. Sf. Melchisedec: «Not. Ist și Arheologice.» pag. 219.

rabil pentru planul lor, ceia ce isbutiră, desființându-se atunci școala Vasiliană, iar moșiile ei se dădură în profitul călugărilor Greci. («Notițe Ist. și Arheologice,» pag. 219 sq.)

Tipografia domnească a fost alipită de Vasile Lupu tot la monastirea Trei-Erarchi. Această tipografie, după cum ne spun D. Cantemir ¹⁾ și V. Popp, ²⁾ era pentru 2 limbi: românească și grecească. V. Lupu a căpătat această tipografie tot de la Petru Movilă în anul 1642, ³⁾ ceia ce se vede din cuvintele Mitropolitului Varlaam din prefața la Cazania sa: «Prea osvințitul părinte Petru Movilă.... carele pre pofta măriei sale (V. Vodă) a trimis tiparul cu toate meșteșugurile câte trebuiesc.»

Motivele cari 'l-au îndemnat pe Vasile Lupu de a ridica tipografie în Moldova, au fost ca și în Muntenia următoarele; ⁴⁾

a). Înființarea în Ardeal de Tipografi românești conduse de Calvinii și frica de întindere a dogmelor Calvine și Luterane. ce se introduceau în cărțile românești tipărite în Ardeal. ⁵⁾

b). Al doilea motiv, pare să fi fost emulația ce era între V. Lupu și Matei Basarab, atât în război, cât și în știință.

c). Dar cea mai mare pricină se vede că a fost Petru Movilă, care la dorința lui Vasile Lupu 'i-a trimis tiparul cu toate meșteșugurile câte trebuiesc la tipografie.

d). Mitrop. Varlaam în precuvântarea la Cazania sa ne mai spune, că motiv pentru înființarea tipografiei a fost: «cazania sa», pe care el după ce a isprăvit'o a arătat'o D-lui Vasile Lupu, carele a promis că o va tipări cu cheltuiala sa și în scopul acesta a cerut de la Petru Movilă să'i trimită o tipografie.

Aceasta este prima tipografie întemeiată în Moldova. Ea a purtat mult timp numele de; «Tipografie Domnească.» Dovadă despre existența ei avem următoarele cărți tipărite în ea:

1) Cazania Mitrop. Varlaam, prima carte tipărită în ea, la 1643,

2) Răspunsurile lui Varlaam contra catihisului Calvinesc, la 1645.

3) «Șapte taîne a bisericei răsăritului, tot la 1645.

4) Prăvilele împărătești, de Eustrațiu biv Logofăt, 1646.

Să vor fi tipărit aci și alte cărți, dar nu se cunosc. Ea a fost desființată tot de călugări greci, împiedecătorii culturii româ-

1). „Descrierea Moldovei,» pag 170

2). «V. Popp»: Disertație despre tipografiile Românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor până în vremile noastre " Siliu :838, pag. 76.

3). «Not Ist și Arh». Melchisedec, pap. 225 sq.

4). „V. Popp“ Op. cit pag 74--75.

5). Cum că Moldovenilor le-a fost frică de dogmele acestor inoitori, să vede din Cazania a 4-a de la Dumineca lăsatului de brânză, în care ocăresc pre Calvinii și Luteranii pentru neținerea posturilor. (Cazania tipărită în Iași 1643. fila a 33.

nilor, ca și școala lui V. Lupu; încât pe la finele secolului al 17. vedem că Mitropolitul Dosoteiū tipărește cele d'întâi scrieri ale sale în Polonia. până ce a cerut și a dobândit o tipografie pentru Mitropia Moldovei de la Ióchim Patriarchul Măscovei. 1).

Activitatea Bisericească a lui Vasile Lupu, se resumă la următoarele acțiuni.

1) *Convocarea și ținerea* celor 2 sinóde din Moldova: unul în Iași la 1642. și altul la 1645. Despre aceste sinóde voiū vorbi la activitatea bisericească a lui Varlaam Mitropolitul.

2) *Inființarea de diferite monastiri* în Moldova, între cari cea mai însemnată este *Monastirea Trei-Erarchi* din Iași, dădită la 1639. după cum arată inscripția slavonă pusă la intrarea în biserică, și care pe românește sună:

«Cu voința Tatălui și cu conlucrarea Fiului și cu sêvârșirea Sf. Duh. Iată eu, robul Stăpânului Domnului D-đeu și Mântuitorul nostru Isus Hristos și închinător al Treimei, Ión Vasile Voevod, cu mila lui D-đeu domnitor al țării Moldovei și cu doamna noastră Teodosca și cu dăruții de D-đeu copii: Ión voevod și Maria și Ruxanda, zidit'am această sântă rugă în numele sântilor Trei-Erarchi: Vasilie cel Mare, Grigorie Teologul și Ión Hrisostonul. Și s'a sântit cu mâna arhiepiscopului Varlaam la 7147 (1639) Maiū în 6.» 2) Aceasta biserică, capo-d'operă de artă arhitectonică și sculpturală, care rivalisază cu biserică de la Argeș a lui Neagoe Basarab, este o dovadă puternică de spiritul inteligent, cult și artistic al lui Vasile Vodă. Aceasta se observă și din o mulțime de obiecte și odóre dăruite de el acestei biserici. Ea a fost arsă de Turci, dar acum se restaurează în totă splendorăea ei antică. Paul de Alepo descrie și monastirea Trei-Erarchi în limba arabă. O parte din această descriere și anume descrierea clopotniței cu orologiul ei e tradusă și în românește. 3) Traducătorul Engles de la care s'a împrumutat traducerea română, observând că descripțiunea tuturor bisericilor se asemănă, lasă fără traducere descrierea bisericii Sf. Trei-Erarchi, creșdend că ar fi și aici aceleași amănunte ca și la alte biserici descrise mai înainte. Lipsa aceasta a îndeplinit'o D-r Gaster, care publică o traducere, după originalul arab, a descrierei bis. Trei-Erarchi, cum era ea la început când a descris'o călătorul arab, Paul de Alepo. 4)—Vasile Lupu a închinat monastirea Trei-Erarchi comunităței monastirilor de la Sf.

1) Melchisedec: «Not. Ist. și Arh.» pag. 226 sq

2) Melchisedec: «Not. Ist. și Arh.» pag. 169 sqq.

3) Hăjdău: «Arhiva ist. a Rom.» tom. I. part. II. pag.67.

4) Gaster, în: «Revista pentru istorie și arheologie» a D-lui Tocilescu, 1883, tom. II. pag. 415-417.

Munte, de sigur cu speranța, că toate acele multe și mari monastiri, vor fi garanția cea mai sigură pentru trăinicia Monastirei Trei-Erarchi și a colegiului său. 2)

Afară de Monastirea Trei-Erarchi, Vasile Lupu a mai înființat și alte monastiri precum: Monastirea Golia din Iași de a doua oră; Monastirea Hlincea lângă Iași; biserica de la Copoș (1638), pe cari, pe toate le-a închinat altor monastiri mari din Orient, mai ales de la Muntele Atos. 3)

3) *Aducerea mōștelor Sāntei Paraschiva.* — Un fapt foarte însemnat al activității bisericești a lui Vasile Lupu, este și aducerea din Constantinopol a mōștelor Sfintei Paraschivei și așezarea lor în biserica Sf. Trei Erarchi în anul 1641. Cu mari greutate și cu multe cheltueli, după ce mai întâi plăti datoriile patriarhiei de Constantinopol până la 1641 și turcilor iarăși alți bani, cari împreună se urcă la 300.000 lei Moldovenesti, 4) putu Vasile Lupu să capete invoirea atât a Patriarhului de Constantinopol Partenie cel Bătrîn cât și a Porței de a transporta Sāntele Mōște de la Constantinopol la Iași.

Istoricul aducerii sfințelor mōște se cetește în inscripția, ce este pe o lespede mare de marmoră așezată sub racla cu sfințele moaște; iar pe pārete este zugrăvită pompa cu care s'au primit în Iași sāntele mōște de către Domnitor, cler, boeri și popor. Inscripția e în slavonește. Din această inscripție se vede: că mōștele Sfintei Paraschiva au sosit în Iași în anul 7149 (1641) Iunie în 13; că ele a fost primite cu o pompă foarte frumoasă, că au fost așezate în biserica Sf. Trei-Erarchi și că ele au fost însoțite din Constantinopol până în Iași de trei mitropoliți: Iōnichie al Ierachiei, Partenie al Andrianoplei și de Teofan Paleonpatron, de asemenea, că atunci era Mitropolit al Sucevei Ilustrul Varlaam. Tot în această inscripție Vasile Lupu se intitulă: «rāvnilor și apārător al Sānteii Evsevi (pietății) Rāsāritene». Aceste cuvinte ne explică întru cât-va motivul pentru care, cu mari cheltueli a procurat mōștele Sānteii Paraschive, plătind datoriile Patriarhiei și cumpārând cu bani permisiunea Turcilor: Pe timpul acela, biserica rāsāritului era amenințată în dogmele sale ortodoxe de propaganda Calvină, care între altele nega dogma ortodoxă despre cinstirea sānșilor, a icōnelor și a

1) Melchisedec: «Not. ist. și arh.» pag. 218 sq.

2) Idem p. 218.

3) Melchisedec: „V ața și minunile Sf. Paraschiva” Buc. 1889. pag. 57.

môştelor lor. Primejdia era cu atât mai alarmantă, cu cât se credea, că chiar unul din patriarhiile Constantinopolei: Kiril Lukaris ar fi favorizat dogmele Calvine. Vasile Lupu a apărat Ortodoxia cu toate mijlocele sale de Domnitor puternic şi influent, atât în ţară cât şi în tot Orientul creştin şi la porţa Otomană. Pe de o parte el a apărat şi a ajutat pe patriarhiile cei buni, dându-le la nevoie asil în Moldova şi procurându-le mijloce; iar pe de alta lucrând la destituirea celor vătămători credinţei Ortodoxe. Apoi în anul 1642, a adunat un sinod la Iaşi contra Calvinilor, unde s'aşa condamnat din nou doctrinele lor ca neortodoxe. Vasile Lupu îndemnat de sigur şi de mitropoliţii Varlaam şi Petru Movilă, şi spre a da o dovadă pipăită despre veneraţiunea Ortodoxiei către Sfinţi şi mōştele lor şi apoi dorind ca pe noua sa monastire a Trei Erarhilor să o glorifice cu nişte sante mōşte, mai ales că în tot Iaşul nu se aflau alte sante mōşte, a adus mōştele Santei Paraschive în capitala Moldovei.

În inscripţiune se mai dice, că strămutarea mōştelor Santei Paraschive de la Constantinopol la Iaşi, a fost a treia strămutare a lor. Dar istoria ne arată că acesta a fost a cincea strămutare ¹⁾.

Santa Paraschiva s'a născut şi a murit la Epivat în Tracia, unde s'a şi înmormântat. Grecii dic că e de origină grēcă; Slavii o fac slavă; iar noi Români o putem crede româncă. Ea a fost şi este foarte stimată la Români şi Slavii de Sud. Noi serbăm ziua ei cu mare cinste la 14 Octombore sub numirea de «Vinerea mare». Numirea grēcă: Parascheva-Παρασκευή, cu care se însamnă a 6-a zi a săptămânii, Bulgarii o au tradus în limba lor prin: «Πατκα», iar Români prin «Vinere» ²⁾.

4) La activitatea bisericescă a lui Vasile Lupu se mai numără şi *dispoziţiunile luate de el, relative de cler.*

Aşa de la dînsul găsim 3 acte, datate din 28 Martie 1638, din 16 Septembrie 1639 şi din 5 Mai 1652, prin cari se prescrie preoţiimeii ordinea şi să scuteşte de toate dările ţarei ³⁾; precum şi un act cu data din 24 Februar 1649 prin care pune preoţiimea sub dreptul canonic, şi anume prin acest act el ordonează că clerul pentru toate faptele sale, afară de crima de omor, să se judece de Mitropolit şi Episcopi fie-care în eparhia lui; iar dacă a comis omor, atunci numai are să se judece de Domnie, adică de civilă ⁴⁾.

1) Melchisedec „Viaţa şi minunile Santei Paraschive“ pag. 37—46.

2) Melchisedec: „Not Ist. şi Arch.“ pag. 176.

3) Ştefan Dimulescu: „Viaţa şi activitatea mitropol. Varlaam.“ Cernăuţi, 1886, p. 9.

4) «Cronica Huşilor» pag. 118—12).

Activitatea literară a lui Vasile Lupu

Nu se știe, dacă Vasile Lupu a făcut sau lăsat vre-o operă literară proprie a lui, de și știm, că el era un om destul de cult. Activitatea literară a lui V. Lupu se restringe numai la aceia, că el a fost care a îndemnat pe alți bărbați învățați ca Eustrațiu Logofătul și Mitropolitul Varlam, ca să compună diferitele opuri literare, îndatorindu-se ca el să le tipărească; și această conduită a lui a și avut rezultatul dorit de el, căci au și eșit la ivelă atunci mai multe opuri literare bisericești și profane, pe care V. Lupu le-a și tipărit cu cheltuiala sa în tipografia Domnească din Monastirea Trierarchilor. Ast-fel de cărți au fost:

- 1) Cazania Mitropolitului Varlaam al Moldovei la 1643.
- 2) Răspunsurile lui Varlaam împotriva Catehismului Calvinesc tipărit în românește la Belgrad în anul 1642. Aceste răspunsuri s'au tipărit în anul 1645.
- 3) Șapte taine a bisericeii Răsăritului, în anul 1645. și
- 4) Așa numita: «Pravila lui Vasile Lupu», al căreia titlu complet este: «Carte rominească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudețe, cu dișa și cu cheltuiala lui Vasile Voevodul și Domnul țării Moldovei, de în multe scripturi talmăcită din limba Elinească, pe limba Românească, în tiparul domnesc s'a tipărit în monastirea a trei Sveatitele în Iași de la Hristos 1646». Această pravilă fu tradusă în Românește de Eustratie Logofătul.

Din toate cele dișe până aci despre V. Lupu se vede că el a fost un bărbat cult, politic mare și creștin zelos, întrebuintând toate aceste calități pentru prosperarea țării și a bisericeii Moldovei, și dacă el într'un timp atît de nenorocit, după cum l-am descris mai sus, a putut să facă atîtea lucruri bune pentru țară și biserică, apoi cite n'ar fi mai făcut, dacă în tot timpul domniei sale ar fi trăit în bune relațiuni cu toți vecinii săi și mai ales cu Domnul țării Romînești Matei Basarab

RELATIUNILE EXTERNE

ALE

Bisericeii Moldave față de Patriarhia Constantinopolitană.

Relativ la această cestiune, singur D-lu D. Cantemir ne spune, că la Sinodul din Iași (1642) s'a u regulat și relațiunile bisericești ale Moldaviei cu Patriarhia de Constantinopol, și anume după cererea Patriarhului Partenie, adresată lui Vasile Lupu și pe care acesta a supus'o la desbaterea sinodului ¹⁾.

De la întemeierea mitropoliei în Moldova și până la sinodul Florentin (1438-39), biserica Moldovei depindea de patriarhul de Constantinopol. În urma atitudinii bisericeii Constantinoplei la sinodul Florentin (1438-1439), biserica Moldovei curmă relațiunile sale de supunere la patriarhia de Constantinopol și reînoi vechea legătură cu Arhiepiscopia sa u patriarhia de Ochrida, care nu aderase la acea unire. Ochrida cădend sub Turcii odată cu distrugerea imperiului Romino-Bulgar (1393) și înființându-se și o nouă patriarhie sârbească la Ipec (1376), rolul patriarhiei de Ochrida a rămas foarte mărginit, și ea cu timpul n'a mai fost în stare de a exercita vre-o autoritate superioară bisericească asupra Moldovei și cu modul acesta, prin împrejurările istorice, biserica Moldovei devenise autocefală, de sine stătătoare, nesupusă la nici o patriarhie. În secolul al XVI și XVII, patriarhi de Constantinopol, ca și cei-l'alți patriarhi din Orient, veneau adese-ori prin Moldova pentru mile și ajutore în nevoile lor și erau foarte bine tratați; însă numai ca oaspeți. Cu timpul însă, s'a manifestat în ei dorința, ca biserica Moldovei să se pună și în legătură duhovnicești canonică cu biserica patriarhiei de Constantinopol ca mai 'nainte de sinodul Florentin și să se curme acea legătură canonică nominală cu Ochrida.

În acest sens este redactată epistola Patriarhului Partenie, către Vasile Lupu. O reproduc aci, după cum ne-a păstrat'o D. Cantemir : 2)

1) «Descrierea Moldovei», Iași 1851 pag 296.

2) «Descrierea Moldovei :» pag 2 4-206.

«Facem inștiințare Măriei tale, ca să ști, cum că biserica Moldovenească a fost odinoară supusă bisericei Răsăritului, ¹⁾ la maica cea adevărată și bine-voitoare tuturor creștinilor, și Mitropolii săi, ca și toți cei-l'alți primeau blagoslovenia lor de la scaunul cel de obște al Tarigradului, și au fost sub această ascultare vr'o cite-va sute de ani, pînă pe vremea împăraț ei lui Ioan Paleologul, cînd s'au iscălit la soborul de la Florența : Mitrofan patriarhul cel rău și au adus prin aceia prepus asupra scaunului celui de obște și cel mai d'întăi al Tarigradului, la toți iubitorii de credința cea adevărată. Inșă după turburările acestea, curățindu-se îndată din cale uneltele și urditorii betșugului celui rău, și biserica cea sfîntă a lui D-đeu, mireasa Mielului celui fără de prihană, s'a întemeiat iarășî în odihna sa cea mai d'inainte, și în cinstea sa cea veche, rădicându-sě și tôte prilejurile de vre-un prepus rău. Decî sě vede a fi lucru necinstit și cu necuviință, ca biserica moldovenească, care tot-d'a-una a fost mădularea cea mai aleasă și mai de frunte a bisericei cei mari, să 'și caute blagoslovenia sa, la scannul cel mai mic » și nu la cel mai mare. Pentru aceia te rugăm pe Măria ta, smerenia noastră, împreună cu tot sfînșitul sobor, ca să bine voești a întrupa iarășî la alt scaun mai vrednic, mădularea acesta cinstită a bisericei, și să poruncești, ca mitropolii Moldovlahiei (așa numeau Grecii Moldova) să 'și caute blagoslovenie, ca și mai 'nainte, la scaunul nostru cel de obște al patriarhiei, și cu adevărat va fi spre cinstea lui D-đeu, și spre slava maicei noastre a bisericei și nouě ne va fi pricină de bucurie veșnică.»— Așa dar, patriarhul, spre afirmarea legăturilor bisericei Moldovei cu patriarhia Constantinopolitană, nu cere alta, de căt ca noi mitropolii ai Moldovei, să fie recunoscuiți și de biserica cea Mare, și la chirotonia și instalarea lor să se ceară și bine-cuvēntarea patriarhiei de Constantinopol.

D-nul Cantemir nu ne spune nimic despre deliberările sinodului din Iași asupra acestei cestiuni, ci numai atăta, că sinodul a admis cererea patriarhului și a subscris-o ; că în urmă această hotărîre sinodală a fost supusă și la confirmarea tuturor patriarhilor, încă și la acela din Ochrida, cu care biserica Moldovei stătuse pînă atunci în relațiuni canonice bisericești. ³⁾

Deși printre documentele istorice publicate pînă acum, atit

1). Aici face alusie la relațiunile bis. Moldovei cu patriarhia de Constantinopol, stabilite sub D-nul Alexandru cel Bun, și cari au ținut numai pînă la sinodul din Florența. (Veđi «Cronica Romanului» partea I, pag. 58-85).

2) Adică scaunul Ochridei, care în adevăr pe atunci ajunsese cel mai neînsemnat și bisericește și politicește.

3) Cantemir : «op. cit » p. 296.

în România, cât și în Constantinopol și în Atena, nu s'a ivit încă actul său sigilul patriarhicesc, care să confirme relațiile canonice stabilite la sinodul din Iași între Bis. Moldovei și Patriarhia de Constantinopol; totuși din spusele lui D. Cantemir,) carele arată cum erau stabilite aceste relațiuni pe la finele secol. al XVII, și începutul secol. al XVIII, ²⁾ putem precisa următoarele :

a). Mitropolitul Moldovei, dice D-l Cantemir, ocupă în biserica orientală o pozițiune particulară, pe care nu o au alți mitropoliți. El de și nu să numește de patriarh, dar nu este supus nici unuia din patriarhi; că de și bine-cuvântarea o primește de la patriarhul din Constantinopol, dar nu se poate alege, nici depune de către acesta și nu este dator, precum sunt toți ceilalți mitropoliți să aștepte psiful ³⁾ (votul) de la marea biserică Constantinopolitană, ci după ce l-a întărit Domnul în scaun, cei trei Episcopi ai Moldovei celebră hirotonia și trimet patriarhului înșchiințare cu scrisore, că pre «cutare său cutare bărbat cucernic, temător de D-zeu și învățat, l-au ales mitropolit prin chemarea Duhului Sânt, iar nu din altă pricină omenescă». Tot asemenea scrie și Domnitorul către patriarhul altă scrisore deosebită și l'rogă, ca și cu bine-cuvântarea sa să întărească în demnitatea sa pre noul chirotonit, ceea-ce patriarhul nici de cum nu poate să nu primească, ci numai de cât trebuie să îndeplinească voința Domnitorului.

b). Mitropolitul Moldovei este scutit de tributul ce se dă patriarhului de către alți mitropoliți, sub numele de: *Κοινωνικός και βοήθειας* = împărtășire și ajutor; și nu este îndatorit prin nici o lege de a întreba pe patriarh despre lucrurile ce s'au sevârșit sau sunt a se sevârși în biserica Moldovei. El are în biserica sa aceiași libertate, care o are și patriarhul de Ohrida în eparchia sa.

Acestea sunt cunoștințele, ce s'au putut precisa din scrierea D-lui Dimitrie Cantemir, despre relațiunile bisericești ce ar fi existat între Moldova și Patriarhia de Constantinopol pe timpul păstoriei mitropolitului Varlaam și a domniei lui Vasile Lupu.

Tot Dimitrie Cantemir determină și relațiunile dintre mitropolit și domnitor, dintre episcopi cu mitropolitul și cu domnitorul. precum și ale Ierarchilor cu ceilalți membri ai clerului,

1) Idem p. 296-297.

2) D Cantemir. «op. cit.» p. 296-297.

3). Cuvântul grecesc : *Φύρον* care însemnează : sufragiū, vot, aici este luat în înțelesul de : ratificațiune, aprobare, întărire.

de asemenea și din ce constă veniturile mitropolitului și a episcopilor. ¹⁾.

Relativ de ierarhia bisericeii Moldovei, Dimitrie Cantemir ne spune, că pe lângă mitropolie s'aă mai instituit în Moldova 3 episcopii: la Roman, la Rădăuți și la Huși, între care cel de la Roman avea protie înaintea celor alți doi, și avea chiar și dreptul de a purta mitră pe cap. ²⁾. Aceasta o întărește și Paul de Alepo, care vorbind de ierarhia bisericească a Moldovei dice: »In Moldova este un Mitropolit, care are sub sine numai trei episcopi locali: d'ntâi episcopul de Roman, al doilea episcopul de Huși (Hosh) și al treilea episcopul de «Ozhanî» (? , sub care de sigur este de înțeles Rădăuțul) cu districtul său». ³⁾.

---

1) Dimitrie Cantemir: «op cit» pag. 297-300.

2) Idem: pag: 293.

3) Hăjdău: «archiva ist. a Rom.» tom. I. part. II. pag 87.

MITROPOLITUL MOLDOVEI VARLAAM AL II-lea

BIOGRAFIA

Intre Mitropoliții Moldovei, cari s'au ilustrat prin virtuți alese și prin o activitate fertilă literară bisericească este și Mitropolitul Varlaam al II-lea.¹⁾

Intre anul 1454 (când era ca mitropolit al Moldovei Teoctist al II-lea) și anul 1509, a mai fost un alt Varlaam ca mitropolit al Moldovei și care se consideră ca : «Varlaam I.» Dar nu se știe de cât după nume, că a fost mitropolit, pe cind anul mitropoliei lui nu, căci nu este pus în dreptul lui. Acest Varlaam își avea metania de la monastirea Putna.²⁾

El se trage dintr'o veche și renumită familie boerească din Moldova, anume din familia Moțocenilor. Din această familie au eșit mai mulți membri renumiți, între cari mai ales se numără renumitul Vornic Ión Moțoc, care jucase mare rol în timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanu și Despot Vodă (1552-1568). Nu cunoștem, cari anume au fost părinții lui Varlaam, de și șcim că el se trage din familia Moțocenilor. Numai atâta șcim că el a avut un frate, care avea un fiu numit Andreiș și acesta se dădea drept nepot de frate al mitropolitului Varlaam³⁾. De asemenea se

1) «Istoria Mitropoliei Moldovei» pag LV; și Lesviudax : «Ist. bis.» pag 449.

2). Veđi Ceaslovul de Neamț. 1874, pag. 353.

3) D-lu Hăjdău, în : «Arhiva Istorică a României», tom I part I pag. 80, publică un document datat din 15 April 1672, prin care moșnenul Dumitrașco Rusanovschî, cu voia tuturor celor-l'alți moșneni, (anume cu voia surorii sale Nastasia, și cu a fiilor lor : Tomița, Damian și Ion și a fiicei Sanda) vinde cumnatului său Damian vornicul, pentru 60 lei părțile sale din satul Săpoteni. În acest document găsim între martori și pe Andrei Bratanic (nepot de frate al lui) mitropolit Varlaam ; de unde cu drept cuvânt D-lu Hăjdău face observația : Acest Andrei numindu-se mai sus (în document) «Moțoc», urmează că și celebrul Mitropolit Varlaam era tot din acest neam. Intre documentele Monastirei Secului, conservate la monast. Neamț D-lu V. A. Ureche a mai aflat câte-va documente relative de Mitropolitul Varlaam. Două din acestea sunt niște mărturii fără dată ale lui Dosoteiș confesorul Mitropolitului menite de a asigura monastirei totă averea rămasă după el în paguba nepoților săi, fără însă a numi pe vre-unul. Dar din alte 2 acte ce se conservă la arhiva statului între documentele monastirei Galata se vede că Mitropolitul Varlaam avea un nepot Andreiaș (Anal Acad seria II tom. 10 pag. 347 - 348).

mai scie, că a avut și o soră Catrina, căreia prin un testament al său cu data din 18 August 1657, Varlaam îi hotări din averea sa lăsată monastirei Secul, patru boloboace de miere pe an.¹⁾ — Unde s'a născut, precum și anul nașterii lui Varlaam, nu se poate determina²⁾. De asemenea nici viața lui până în etatea matură nu este cunoscută, de ore-ce nicăirea nu se face vre-o amintire în această privință. Domnul Densusianu spune că s'a născut în Moldova, cam pe la anul 1580,³⁾ dar aceasta nu se poate afirma cu siguranță. Ca să se fi putut urca pe scaunul mitropolitan în Septembrie 1632, Varlaam trebuia să fie de o vârstă mai înaintată, și deci născut la finele secolului al 16-lea poate cu vre-o 10-15 ani înainte de sfârșirea aceluși secol.⁴⁾ Relativ de viața sa de timpul cât a trăit Varlaam D-l Desușianu are notița: «Varlaam Mitropolitul, 1595-1675,»⁵⁾. însă această notiță n'are nici un temei, nefiind basată pe nici un izvor.

Prin ce împrejurări și anume în ce timp a îmbrățișat Varlaam viața monahală, iarăși nu se cunoște cu siguranță. Cu toate acestea, din ore-cari narațiuni ale lui Petru Movilă, despre încercarea Cazacilor de a prăda Suceava și despre serbarea zilei Sf. Ión cel Nou din Suceava în anul 1620, chiar dacă nu se poate stabili cu totă siguranța, că persoana de care vorbește Petru Movilă este Mitropolitul Varlaam, totuși din ore-cari semne, am putea conchide, că este vorba chiar de Mitropolitul Varlaam, care în anul 1629, era și intrat în tagma monahală în gradul de ieromonah.⁶⁾ Intre altele Petru Movilă dice: «În anul 1629 luna August în 3 zile, venind în monastirea Pecersca Varlaam Ieromonahul din pământul Moldovei și fiind trimes la mine, ca să mă vadă, de către Miron Bârnoschi Voevodul, 'mă-a spus.... etc.»⁷⁾ Varlaam își avea metania la monastirea Secul.⁸⁾ Aceasta monastire a fost zidită de marele vornic al țării de jos: Nestor Ureche, tatăl cronicarului Grigore Ureche și de soția sa Mitrofana în anul 1595, cu hramul: «Tăerea capului Sf. Ión Boțezătorul »⁹⁾

1) V. A. Ureche: «Anal. Acad. Rom.» Seria I tom. 10 pag 345.

2) V. A. Ureche «Schite de Ist. literat. Rom.» pag. 151

3) Densus: «Ist. limb. și lit. Rom.» Iași 1884. pag. 199.

4) Ureche: «Op. cit.» pag 151.

5) Densuș: «Op. cit.» Iași: 1885, pag 142.

6) Ștefan Dinulescu: «Viața și activ. Mitr. Varlaam», în Candela, tom. IV. pag. 695.

7) Archim. Ghenadie Enăcenu: «Meșterul Manole și Petru Movilă, » pag. 181 și 345

8) Lesviudax: «Ist. Bis.» pag. 450.

9) Episc. Melchisedec: «Not. Ist. și Arh.» pag. 12 și 15.— În «Monumente naționalo» 1882 pag. 94 se spune, că această monastire, la început până în an. 1545 a fost un mic schiț, cu o bisericuță de lemn înființată la an. 1560

Despre locul, unde Varlaam 'și-ar fi făcut studiile, n'avem nici un document. Tot ce se p $\acute{o$ te constata cu siguranță este, că el a fost un cărturar distins. ¹⁾ Probabil, că începutul cultur $\acute{e}$ i sale 'l-a făcut în monastirea Secul, unde pre acel timp ezista o școlă.

De această părere este și D-nul Densușianu, care dice: Varlaam este de metanie de ia monastirea Secul, unde se vede că a și învățat, căci era o monastire renumită în Moldova pre acel timp». ²⁾ A c $\acute{i}$ este posibil, că el n'a fost lipsit căț $\acute{i}$ -va an $\acute{i}$ de povețele și ajutorurile intelectuale ale lui Nestor Ureche cititorul monastirei și p $\acute{o$ te că Varlaam s'a folosit și de prezența în țară a lui Meletie Sirigul, spre a învăța ceva mai mult de cât contemporanii s $\acute{e}$ i. ³⁾ Să șcie însă, că boerii Moldoveni aveau obiceiul mai ales din timpul domniei Movileștilor, de a'și trimite copiii ca să învețe în școl $\acute{e}$ le Polone și că și măritau chiar și fetele după bărbați Połoneji; deci e f $\acute{o$ rte posibil, că și Varlaam, fiind din familie boerescă, să fi fost trimis în Polonia ca să studieze. Din scrierea sa: «Carte românească de învățatură,» și anume, atât din stilul ei unde între altele ne spune: «din limba slovenească pre limba românească», cât și din sfirșitul acestei cărți, unde el ne dă o însemnare de 10 rânduri în limba Slavonă, se vede, că el cunoșcea limbaa ceasta. Din prefața acestei cărți se pare însă, că el șcia mai multe limbi, fiind-că între altele dice: «Adunat'am din toți tălcovnicii santei evanghelii, dascălii bisericei n $\acute{o$ stre». De ore-ce «tălcovnicii» cum ai numeșse el, și dascăli ai bisericei în înțeles strins se numesc numai sântii părinți, cari au scris, până la sinodul al VII-lea ecumenic, urmează să credem, că Varlaam a știut și limba Greacă, și p $\acute{o$ te și pre cea latină. ⁴⁾

Alegerea lui Varlaam ca Mitropolit al Moldovei, s'a făcut după Mitropolitul Athanasie, carele muri la 13 Iulie, 1632. ⁵⁾ Ca dovadă despre m $\acute{o$ rtea lui Athanasie în acest timp, este chiar epitaful scris în Slavonește pe piatra mormântului s $\acute{e}$ u de la monastirea Bistrița. Acest epitaf pe românește sună: «Această piatră o făcu și o înfrumuseță prea sântitul părintele nostru

de staretul Zosimă cu ucenicii s $\acute{e}$ i, fiind atunci Domnitor al Moldovei Alexandru Lăpușeanu

In «Colmuna lui Traian» pe 1882 pag. 110, se dice că a fost făcută la 1692: «Buciumul Român» an. 1. Iași 1875 pag. 88-89; Cipariu: «Analecte» p. XXX și I. G. Popescu: «Ist. lit. Rom.» pag. 17, dic că la 1604, etc.

1) Urechia: «Schite de Ist. iterat. Rom.» pag. 182.

2) Urechia: «Ist. limbei și literat. Rom.» pag. 200.

3) Urechia, «op. cit.» pag. 112.

4) St. Dinulescu in «Candela» tom. IV. pag. 696.

5) Melchisedec: «Not Ist și Arh.» pag. 64; -Idem: «Cronica Romanului»

Atanasie Archiepiscopul și Mitropolitul Sucevei, pentru momentul său și a reposat în dila evseviosului Dămn Alexandru Vodă (Iliasi), în an. 7140 (1632) Iulie în 13 zile.¹⁾

Domnul Lesviodox, în catalogul său de numirile mitropoliților din Moldova, intercalează între mitropolitul Atanasie și între Varlaam încă pe 2 mitropoliți: pe Teocist al III-lea și pe George al 5-lea.²⁾ Dar despre aceștia nu se poate afirma cu siguranță dacă au fost mitropoliți ai Moldovei și anume între Atanasie și Varlaam.—Varlaam a fost ales și hirotonit ca mitropolit al Moldovei, în timpul domniei a II a a lui Alexandru Iliasi, supranumit și Coconul, care în a doua domnie a domnit de la 1631—1633.³⁾ El a fost hirotonit în ziua de 23 Septembrie 1632, când Meletie Sirigul,⁴⁾ marele dascăl al bisericeii din Constantinopol a ținut și o predică, cea ce se dovedește din o însemnare

pag. 225; Filaret Scriban: „Ist. Bis. Iași 1871, pag. 165

) Melchisedec: „op. cit.“ pag. 64.

2) Lesviodox: „Ist. Bis.“ pag. 450. El îl numește pe Atanasie, Anasiasie, al 4-lea.

3) Xenopol: „Ist. Rom“ tom. III, pag. 315—317.

4). Meletie Sirigul s'a născut la an. 1688 în Creta, și a murit la 1664. El și-a făcut studiile primare în patria sa, apoi în Venetia unde învață limbele latină și Italiană, în Universitatea de Padua studiă științele matematice, filosofice și literare. Decî pe cât se vede, el a fost o persoană cu multă erudiție.

Intorcându-se în patria sa (Creta) n'a putut sta. căci acolo era episcop eterodox (Creta fiind sub dominațiunea Venției), ci se duse în Constantinopol unde 'l chemă Ciril Lucaris, care 'l puse predicator al marelui bisericii. Pe timpul patriarhului Ciril de Verra a luat parte la sinodul din Constantinopol. (1638). Adunându-se sinodul de la Iași, Sirigul fu trimis acolo de patriarhul Partenie cel bătrîn, ca delegat din parte 'i, ca să cerceteze mărturisirea credinței a lui P. Movilă, precum și combaterea sa contra capitulelor calvinești, edate sub numele patriarhului Ciril Lucaris, intitulată: *Κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων, καὶ ἐρωτήσεων κατὰ τοῦ λουκαρεως ἀντιρρήσεις*. După ce se întorse la Constantinopol, căzu în disgrația patriarhului Partenie cel tînăr și fu exilat în insula Hio, pentru că a combătut de pe amvon traducerea în limba apla a Noului Testament, declarând-o de eretică și calvină. Detronându-se acel patriarh, fu rechemat la Constantinopol. Dar Partenie recăpătând patriarhia, Meletiu fu exilat în Bitinia. La 1650 Partenie fiind spănzurat el reveni iarăși la Constantinopol. Sirigu stătea în bune relațiuni cu Vasile Lupu, cu Varlaam și cu Petru Movilă. El a tradus mărturisirea lui Petru Movilă în Grecește. De la el ne-au ramas maî

istorică în limba Slavonă, de la finele unui manuscris intitulat : «Pravila bisericească», ¹⁾ a lui Eustratiu biv Icofățul, și care în Românește sună ast-fel : «1632, luna Septembrie în 23 zile, Duminecă, s'a hirotonit Varlaam mitropolitul Moldovei, citându-se evangelia întâei Dumineci de la Luca, cap. 5 : » sta Isus lângă lacul Genisaretului», și făcu în acea zi predică Meletiu Sirigul, mare dascăl din Creta.» ²⁾ Varlaam a fost făcut mitropolit de-a dreptul din gradul de ieromonach ce'l avea, fără ca mai înainte să fi fost episcop la vre-una din episcopiele Moldovei. Pe atunci însă era un obicei, că dacă mitropolia Moldovei rămânea vacantă, locul se ocupa de episcopul de la Roman, și numai rare-ori, în cas de favorisare, sau din alte împrejurări se ocupa de unul din cei alți doi episcopi ai Moldovei. (de Huși sau de Rădăniți). La aceasta, dacă mai adăugăm și faptul, că ridicarea lui Varlaam la rangul de mitropolit s'a întâmplat în timpul unui domnitor, care se încunjurase de Greci și asculta de sfaturile lor, iar pe pământeni ai urea și îndepărta de la sine, rezultă, că au trebuit să fie niște cause însemnate, cari au făcut, ca unui bărbat, care încă nu ocupase demnități însemnate în ierarhia bisericeii române, să i se incredințeze de o dată un post atât de însemnat, ca acela de mitropolit al Moldovei.

Ast-fel de cause și împrejurări au fost : ³⁾

1) Capacitatea, erudițiunea și meritele lui Varlaam, cea ce se probează din operile sale.

2) Silințele Domnitorului Alexandru Iliăș, pe de o parte de a împăca pe boerii pe cari voise să'i omóre după îndemnul și stăruințele grecilor de cari se încunjurase, mai ales de ale lui Batistê Veleli, dar care plan fusese descoperit boerilor de un curtean ; ⁴⁾ iar pe de altă parte ca să îmbuneze pe boeri și să'și ascundă astfel gândul său cel rău asupra lor, mai ales că el simțise, că boerii pe cari voise el să'i omóre, pântru că se dusesse la Constantinopol să'l părăscă și să stăruiască să nu'l

multe scrieri, între cari și 53 predică la diferite ocațiuni. Tratatul lui contra Calvinilor s'a publicat în București la 1690 de Dositeiu patriarhul Ierusalimului. (Veđi M. Dobrescu, «Imprejurările ce au provocat sinodul de la Iași (1642)» pag. 61—62).

1) Titlul complet al acestei pravile, este : Pravila aleasă, scósă și tocmită și dintru multe sfințe scripturi cercată și găsită.» (Fântânele Dreptului Canonic de C. Popovici Junior. Cernăuți.)

2) «Columna lui Traian» an 1882 No 45 pag. 212. — Melchisedec : «Not. Ist. și Arh.» pag. 21. Cipariu «Analecte» pag. XXVII nota, și p. XXXII

3) Dinulescu : «op. cit.» pag 4.

4) M. Costin : «Letopisețe» tom. I. pag. 263—264.

pue pe el Domn în Moldova, a  acuma de g nd să se resc le
in contra lui. 1)

3) Naşterea nobilă a lui Varlaam şi inrudirea cu familiile
cele mari boereşti. Intr'un document din 14 Ianuar 1643, este
expusă genealogia marelui vornic, Ion Moţoc şi se arată
mulţi membri ai acestei familii însemnate. De sigur că toţi
aceştia nu puţin vor fi sprijinit pe Varlaam, ca să fie ridicat la
treapta de Mitropolit al Moldovei. 2)

În privinţa timpului, c t a păstorit Mitropolitul Varlaam, sunt
mai multe părerii, cari se contra dic între ele şi nu pot sta faţă
cu adev rul istoric. Iată unele din ele :

Andrei Baron de Şaguna ne spune : «Dintre mitropoliţii Mol-
dovei pomenim aci cu deosebire pe Varlaam carele a c rmuit
Biserica de la 1654. 3)

Neofit Scriban se exprimă astfel : «Varlaam 1631—1654,» şi
mai departe, după ce pune pe Ghedeon ca Mitropolit sub anul
1655 şi pe Sava I. la 1660  ice : «Varlaam a II-a  r  1663.» 4)

D-r Barbu Constantinescu ne spune următoarele : «Varlaam
mitropolitul Moldovei 1632—1655» 5)

Filaret Scriban  ice : «1632, Varlaam» şi mai departe după
d nsul pune pe Ghedeon sub anul 1655  ic nd ; «1655 Ghedeon.» 6)

Golubinski ne relatează : «Varlaam se menţionează la anii
1635—1652» 7)

În Buciumul Român, an. III. Iaşi 1882 pag. 308—409 se  ice :
1643, Varlaam Mitropolit».

P. S. Melchisedec susţine următoarele : «Anul 1655, Gedeon a
păstorit eparhia Huşilor p n  la 1655, c nd cu ocazia paret-
tesului mitropolitului Varlaam, r m ind scaunul mitropoliei va-
cant, Ghedeon pentru deosebitele lui merite, sa  mai bine pen-
tru un particular favor ce avea la D-l George Ştefan fu ridicat
deadreptul la scaunul mitropoliei ;») iar în alt loc  ice : «Mi-
tropolitul Varlaam, încă de la 1653 nu mai era capnl bisericeii

1) «Letopiseţe» Miron Costin, pag. 263, tom. I.

2) Dimitrie C ntemir, în «Descrierea Moldovei» d nd un registru de ve-
chile familii boereşti din Moldova numără între acestea şi familia «Moţo-
cenilor».—În acest registru familiile boereşti sunt a ezate după alfabet,
căci  ice D-l C ntemir : «t te sunt deopotrivă după v dnicie.» Moţoceştii
ocupă al 39-lea număr din 75 familii câte numer , («Descr. Mold.» Bucur
1875 pag. 234 sq.

3) «Ist. Bis.» part. II, pag. 240.

4) «Uricarul» tom. V, pag. 144—145

5) D-r Barbu Const : «Confes. Ort.» p. XIV.

6) «Ist. Bis.» p. 165—166.

7) «Ist. Bis.» p. 40

8) Cronica Huşilor pag. 121—122.

Moldovei»¹⁾ și în alt loc : «Mitropolitul Varlaam a arhipăstorit până pe timpul revoluțiunei ce a detronat pe Vasile Lupu».²⁾

Acestea sunt diferitele păreri despre timpul păstoriei mitropolitului Varlaam, dar cari sê conțradic între ele și nu conșună cu adevêrul istoric. — Am arătat, că timpul hirotonirei și suirei lui Varlaam pe scaunul mitropolitan a fost la 23 Septembrie 1632, în timpul Domniei a doua a lui Alexandru Iliăși (1631 — 1633), urmând Mitropolitului Atanasie, care murise în 13 Iulie 1632. De atunci Varlaam a condus biserica Moldovei, fără întrerupere până în postul Pașcilor al anului 1653 când V. Lupu fu alungat de pe tron de Logofătul sêu Gheorghe Ștefan.

Ca dovadă, că Varlaam a părăsit scaunul mitropolitan o dată cu alungarea d'ântăi a lui Vasile Lupu de Gheorghe Ștefan, servesc următêrele :

a) Când Gheorghe Ștefan fu uns de Domn în Biserica Sf. Nicolae din Iași, Varlaam lipsea, era eșit la munte,³⁾ Eșirea lui Varlaam la munte trebuie să fi fost în aceiași ți în care V. Lupu fugi din Iași și se îndreptă către Polonia oprindu-se la Camenița.⁴⁾

b). Rugăciunea la ungerea de domn a lui Gheorghe Ștefan 'i-a cetit'o Ghedeon episcopul de Huși,⁵⁾ care dacă n'a ocupat încă scaunul mitropolitan chiar de la prima suire pe tron a acestui domn (April 1652), apoi de sigur că el deveni mitropolit după ce Gheorghe Ștefan sê sui pe tronul Moldovei a doua oră.—Deci, timpul păstoriei Mitropolitului Varlaam sê pôte considera că a ținut de la 23 Septembrie 1632 și până în săptămâna Pașcelor an. 1653. De s'a mai pogorit el de la munte, când V. Lupu și-a recăpătat tronul pentru scurt timp, bătênd pe Gheorghe Ștefan, ori a rēmas și în acest timp tot acolo la munte, nu sê șcie. Sê presupune însă, că cât timp Vasile Lupu a fost în Moldova și Varlaam a fost considerat de dânsul tot ca mitropolit, chiar dacă el nu s'ar mai fi reintors la Iași.

Causele pentru cari Varlaam s'a retras și el de bună voe din scaunul mitropolitan, odată cu eșirea lui Vasile Lupu din Iași, par a fi următorele: a) Relațiunile cele bune în cari trăiau ei, considerațiunea de aproape de care sê bucura el din partea lui Vasile Lupu și simpatia ce avea el pentru acest Domn

1) Cronica Romanului pag. 259.

2) «Not. Ist și Arh» pag 21.

*) Densușianu: „Op. cit.” pag 143, și Urechia: „Op. cit.” pag. 153, încă sunt de părere ca Ghedeon mitropolitul urmașul lui Varlaam a început a păstori din an. 1655; Susținerile acestea însă n'au nici un temei.

3) Letopisețe, tom. I, pag 327.

4) Hăjdău: «Arhiva Istorică a României,» tom I, part. II, pag. 73.

5) Letopisețe: tom I, pag. 327.

cu care a lucrat el timp de aproape 20 ani pentru binele patriei și al bisericeii, l-a făcut ca să nu mai stea ca mitropolit sub un Domn, ce era dușman de moarte al lui Lupu.

b) El nu era tocmai bine privit de noul Domn din cauză că cu puțin timp înainte de a fugi Vasile Lupu din Iași, Varlaam dăduse deslegare egumenului Iósaf de a spune lui V. Lupu numele boerului care l-a dat scrisoarea prin care acesta descoperă lui Lupu planul Logofătului Gheorghe Ștefan de a l de trona pe el și în urma căreii descoperiri Domnul ucise pe frații Ciogolești și pe Serdarul Ștefan prietini și partizanii de ai lui Gheorghe Ștefan, 1) sau :

c) Pote că Noul Domn n'a voit ca acest meritos Metropolit să conducă mai departe biserica Moldovei, neavând încredere în el, ca unul ce atâta timp trăise în relațiuni bune cu Vasile Lupu și chiar avea simpatie pentru acesta ; ori

d) Varlaam singur, văzând că nu e văzut bine de Gh. Ștefan s'a retras de bună voe, iar locul său îl ocupă Ghedeon, episc. de Huși.

Sunt unii, cari susțin, că Varlaam ar fi fost exilat de Vasile Lupu. Așa D-l Petrescu dice : «La 1639, pe când Basiliu fusese respins de Munteni d'impreună cu Tatarii aliații săi; iar pre episcopul Ștefan îl luară ca prizonier, pe care mai apoi Basiliu Lupul îl puse mitropolit al Moldovei»; 2) iar în alt loc găsim între mitropoliții Moldovei : «1642 Ștefan Munteanu, fost episcop al Buzeului.» 4) In aceste locuri D-l Petrescu de și nu vorbește de a dreptul de mitropoc itul Varlaam, totuși se referă la timpul păstoriei lui, ca și cum Vasile Lupu l-ar fi depus pe Varlaam din treapta sa și l-ar fi înlocuit cu Ștefan Munteanu, căci mai departe el pune ca mitropolit al Moldovei iar pe Varlaam, dîcînd : «1647. Varlaam a doua oră.» De asemenea și Filaret Scriban, ne spune că mitropolitul Varlaam a fost exilat de Vasile Lupul la monastirea Secul, când dice : «Domnitorului Moldovei Dimitrie Cantemir, în Descrierea Moldovei l-a plăcut a descrie independența Mitropolitului Moldovei de către Patriarhie, fiind-că l place faptul lui Vasile Vodă, care exilă pre mitropolitul Varlaam la monastirea Secul.» 3) Această susținere însă, n'are nici un temei, căci dacă ar presupune cine-va că Varlaam ar fi fost exilat de V. Lupu la monastirea Secul, apoi el se putea întorce chiar îndată sub George Ștefan, cea ce însă

1) Letopisește, pag. 324, tom. I, și Hăjdău : „Arhiva ist.“ tom. I part II, pag. 73.

2) Petrescu : «Mitropoliile țării» pag. 100 sq.

3) Petrescu : «Mitropoliile țării.» pag. 129.

4) Filaret Scriban : „Ist. l is. pag 146

n'a făcut'o.— Apoi dacă Varlaam ar fi fost exilat de V. Lupu, de sigur că aceasta n'ar fi rămas nescris de către contemporanul său Paul de Alepo, carele din contra arată, că Varlaam era considerat foarte de aproape de Vasile Lupu, când dice: «La revărsarea dîlei, Vinerea, mersem să vedem pre înălțimea sa beul (V. Lupu), carele cu tótă curtea sa eșia atunci, pentru a visita pe mitropolitul moldovenesc Varlaam, carele era bolnav.»¹⁾

Mai sunt unii, cari susțin că Varlaam a păstorit biserica Moldovei în două rânduri, și anume întăia oră de la 1631, până la 1654, și a doua oră de la 1663. Aceasta o susține Neofit Scriban,²⁾ după care s'a luat și Șaguna.³⁾ Em. Codrăscu, pune păstoria I-a a lui Varlaam la 1643, iar pe a doua la 1663.⁴⁾ Pumnul pune păstoria I-a de la 1632—1654, iar a doua de la 1663—1668.⁵⁾ D-l Petrescu pune păstoria a II-a de la 1647.⁶⁾

P. S. Melchisedec a fost primul îndreptător al erorilor de mai sus.⁶⁾ P. S. sa a susținut, că Varlaam a fost numai o dată mitropolit și anume de la Septembrie 1632 și până la căderea lui Vasile Lupu în primăvara anului 1653. Și lucrul a fost așa, căci după retragerea sa Varlaam n'a mai revenit la scaunul său mitropolitan, care fu ocupat la 1653 de Ghedeon episcopul Hușilor, până în Noembrie 1659; după acesta de Sava episc. Romanului până la 5 Ianuar 1664; apoi de Ghedeon a doua oră, pe care 'l găsim în acte figurând ca mitropolit până la 5 August 1670; așa că în nici un cas, păstoria a II-a a mitrop. Varlaam nu are loc,

Următorele documente vor adevări cele dișe.⁷⁾

Pe Ghedeon următorul lui Varlaam, în actele publicate până acum, îl găsim din 1655 și până în 10 Maiu 1658.⁸⁾ El însă a urmat îndată după retragerea lui Varlaam în anul 1653 și a păstorit până în Noembrie 1659, când se urcă pe tronul Moldovei, Ștefan fiul lui Vasile Lupu, și dacă nu găsim acte, care să ne arate păstoria lui Ghedeon din an. 1653, adecă deodată cu suirea definitivă pe tronul Moldovei a lui Gheorghe Ștefan, aceasta nu e probă, că astfel de acte nu s'ar fi găsinđ și de la 1658 până în Noembrie 1659, când Ghedeon, saú că s'a retras

3) Hăjdău: «Arhiva Ist.» tom I, part. II, pag. 68

1) «Uricar.» tom V, pag. 145.

2) «Ist. Bis.» tom. II, pag. 240.

3) «Buciumul Român.» an. III, pag. 303 sq.

4) «Lepturariu Rom.» t. III, p. 37.

5) D-l Petrescu: «Mitropoliile țării.» pag. 123.

6) Epistola P. S. Melchisedec, către D-l V. A. Urechia.

7) Dinulescu: «Viața și activ. lui Varlaam.» pag. 66.

8) Golubinski: «Ist. Bis.» pag. 40 Cronica Hușilor, pag. 121—123 și «Apendice» pag. 19 Hăjdău: «Arhiva Ist.» tom, I, part. I, pag. 65

Septembre în 23 Duminecă ³⁾. De aici deducem, că cuvintele din inscripția de mai sus: «anul al 10 lea al arhieriei sale» nu se rapórtă la data morței, ca cum Varlaam ar fi murit în anul al 10-lea al păstoriei sale, ci ele se rapórtă la data când el 'și-a făcut piatra sa mormântală, adică la 1642, când se implinesc 10 ani de la chirotonia lui ca arhierie, fiind-că era și pe atunci obiceiul ca și astă-dí, ca încă trăind cine-va să'și pregătească mormântul, sau cel puțin peatra mormântală, lăsând însă loc liber pentru data morței, pe care trebuia să o pue cei vii, după moartea celui pentru care era pregătită ea. Așa, de sigur că și mitropolitul Varlaam 'și-a pregătit peatra sa mormântală la anul 1642, căci anul al 10-lea al arhieriei sale, fiind el chirotonit în 23 Septembrie 1632, corespunde tocmai cu anul 1642 ce se află săpat pe piatră.

Din unele documente rezultă, că Varlaam a murit în anul 1657, între 18 August și luna Decembre.—Așa din testamentul lui Varlaam se constată, că la 1657 August în 18, când face acest testament el trăia încă ¹⁾; iar dintr'un uric, sau carte domnească dată de Domnul Gheorghe Ștefan la 1657 Decembre în 19, către Egumenul și soborul monastirei Secul și prin care Domnul întărește monastirei stăpânirea asupra morilor *remase* de la mitropolitul Varlaam se constată că el murise la acea dată, 1657, 19 Decembre ²⁾. Dania mitropolitului Varlaam, relativă la aceste mori, sau mai bine zis, învoiala lui cu monastirea, este din an. 1655 Maiu în 5. ³⁾ Ea să păstrează la monastirea Neamțul în pachetul Cofeștilor și Târgoștilor sub No. 2507. Fiind însă, că ultimul act autograf al lui Varlaam, adică testamentul său este din 1657 August 18, urmează, că pentru ca în hrisovul lui Gheorghe Ștefan. din 1657 Decembre în 19 să se amintească de: «morile remase» de la Varlaam, mitropolitul, acesta să'și fi sfârșit viața în decursul timpului de la August până la Decembre 1657.

Domnul Ștefan Dinulescu, vorbește numai de un testament al mitropolitului Varlaam și dice, că acesta e în limba Slavonă ⁴⁾ D-lu V. A. Urechiă însă, a descoperit la monastirea Neamțul în anul 1887 nu un testament, ci 3 testamente autografe ale lui Varlaam și nu în limba slavonă cum dice D-lu Dinulescu, ci în

3) «Columna lui Traian» No. 45 pag. 212.

1) V. A. Urechiă: «Autografele Mitrop. Varlaam». anal. acad. seria II t. 10 p. 345 sq.

2) Uricul acesta se păstrează la monast. Neamțul, sub No. 2514 «(autografe» pag. 343.)

3) O nouă întărire a acestei dani o aflăm de la d-lu Gh. Ghica VV. din 1767, (1659) Ianuar. (autografe p. 344).

4) Dinulescu: «Viața etc. a mitrop. Varlaam» pag. 61.

de bună voe de la Mitropolie ne fiind bine văduț de fiul lui V. Lupu, saũ că a fost înlăturat de noul domnitor, nu se știe sigur. Atâta se știe, că în Decembre 1659, Sava episcopul de Roman, ocupa scaunul mitropolitan, iar în locul lui la Roman, găsim la 16 Decembre același an pe Dosoteiũ. ¹⁾ În documente, găsim amintit neconținut pe Sava ca Mitropolit până la 5 Ianuar 1664, ²⁾ când muri și fu înmormântat la mormântul Secul, după cum se constată din inscripțiunea de pe piatra lui mormântală. ³⁾ În locul acestuia veni Ghedeon a doua oră, pe care l găsim amintit în documente ca Mitropolit din 29 Februar 1664 și până la 5 August 1670. ⁴⁾ Din cele dișe până aici ne putem convinge cu toltă siguranță, că Varlaam, o dată retras din scaunul mitropolitan, nu l-a mai ocupat a doua oră.

Varlaam, după ce se retrase de la Mitropolie, petrecu restul dișelor sale la mormântul Secul, ⁵⁾ unpe a trăit liniștit, neavend a suferi nici o maltratare din partea noului domn Gheorghe Ștefan, ci din contra, din un document cu data din 1654 se vede, că Gheorghe Ștefan asculta plângerile lui Varlaam și chiar ai dădea dreptate. ⁶⁾

Varlaam a murit și s'a înmormântat la mormântul Secul. Aceasta ne-o probează inscripția de pe piatra lui mormântală, care este și acum afară lângă biserică în partea dreaptă, și din care inscripție unele cuvinte s'aũ șters. Totuși se pot citi următoarele: (Original inscripția e în Slavonește);

«Această peatră mormântală 'și-a făcut'o
 Archiepiscopul Varlaam Mitropolitul . . . . .
 . . . . . al decelea an al arhieriei sale . . . . .
 în anul 7150 (1642). ⁷⁾

Intr'o însemnare istorică slavonă, găsită la finele manuscrisului lui Eustratiũ Logofătul: «pravila Bisericească», vedem că data suirei lui Varlaam pe scaunul Mitropolitan a fost la 1632

1) „Cronica Romanului“ pag. 278.

2) Not. Ist. și Arh pag. 22, 23 și 270 sq. Uricar V. p. 229 sq. „Cronica Romanului“ p. 280; și Marian „Câte-va inscripțiuni și documente“ București 1885, pag. 11. „Columna lui Traian“ 1882 pag. 144.

3) „Not. Ist. și Arh“ pag. 92.

4) „Cronica Romanului“ p. 2-0 sq. „Not. Ist. și Arh.“ pag. 23-25, 37, 119 și 317.

5) „Cronica Hușilor“ apendice pag. 120. — „Not. ist. și arh.“ pag. 220. Scriban: „Ist. Bis.“ pag. 166, — D-lu Densușeanu în: „Ist. lit. Rom.“ pag. 143 ne spune că Varlaam ar fi petrecut până la mörte într'un schit din sus de Neamț. Dar aceasta e o eröre.

6) Autografele Mitrop. Varlaam pag. 348.

7) Notițe Ist. și Archeologice p. 20 sq

cea română și încă într'o română minunată, și pe care testamentele, împreună cu alte acte autografe ale mitropolitului Varlaam descoperite la monast. Neamț, tot atuncia, le-a comunicat în ședința academiei din 21 Decembrie 1888. — Data ce dă d-lu Dinulescu testamentului ce'l crede slavon, fiind cea de 18 August 1657, și unul din aceste 3 testamente autografe descoperite de d-lu Urechia având această dată, credem că este unul și acelaș document și numai, că d-lu Dinulescu n'a obținut informațiuni exacte despre originalul de pe care ȳice, că i's'a trimis din Roman o copie de pe traducere ¹⁾.

Pentru a ne face o idee mai clară despre diferitele dispozițiuni testamentare luate de nemuritorul mitropolit Varlaam, am crezut nimerit de a reproduce aci toate acele 3 testamente ale lui, cari s'ă completează unul pe altul : Iată-le :

1) Vě imea otța sına i stgo duha amin.

Adică eū robul lui D-deū Varlaam mitropolit biv Suceavschiū scriū ceastī scrisōre cu limbă de mōrte, cum las svintei mănăstiri Săcului prisaca din dealul lui Vod, cu patru fālci de vie și cramă cu pivniță, prisaca de la Giulești așisdera o am dat mănăstirei. Prisaca de la Brad așisdera o am dat cu casă, cu zemnic, numai să dea patru polobōce de miare in tōmnă surorei mele Catrinei. Prisaca din Colibița așisdera o am dat. Satul Borcești cu tot venitul așisdera 'l-am dat monastirei. Satul Breatulești așisdera 'l-am dat mănăstirei. Douē mori de la Putna in gārla dincolo de sat la Cofești in vadul de la Procopie așisdera le am dat mănăstirei, că așa am tocmit când le-am făcut, că am stricat o mōră a mănăstirei și am făcut eū douē mori să le ȳiū până voiū costa, iar după mōrtea mea să fie amāndouē mănăstirei, c'am fost răzeas și am luat de la mănăstire 4 pogōne de am făcut vie pre dēnsele; pentr'acelea le-am dat din hotarul morei de la Procopie 4 pogōne și morile, c'ășea ne-aū fost tocmeala, cum mai sus scrie, iară cealea ocine câte am cūperat și la Străzești să n'aibă nimeni treabă nici mănăstirea nici alt nime din oameni mei, că nu le am făcut cu bani mănăstirei, nici cu a mitropoliei, ci le-am făcut cu slujba mea cum scrie și in zăpisul Măriei sale lui Iω Gheorghe Stefan Voevoda. De aceasta scriū și mărturisesc, iară cine va călca și nu va ține scrisōrea mea, acela să fie neertat de D-deū

1) Dinulescu : „op: cit.“ pag : 69

și de sveatăi Ión Cristitel și de șerbul lui D-đeū Varlaam Mitropolit biv Suceavschii amin».

Vleato 7165 (1657) » esița August în 18.

Sigiliul minunat conservat, are in mijloc o cruce așezată pe o ancoră și in jur inscripțiunea: «Varlaam Mitropolit»¹⁾.

2) † Vē imea otța i sina i stago duha, amin.

Adecă, eū robul lui D-đeū Varlaam Mitropolit Biv Suceavschii, scriū această serisóre cu limbă de mórte și cu *blestem*, cum las sfinteī mănăstirī Săcului prisaca din dealul lui Vod, cu patru falcī de vie și cu cramul cu pivniță și prisaca de la Giulești așișderea o am dat monastirei cu cas și cu zemnic, prisaca de la Bistrița din Colibița așișderea o am dat mănăstirei, prisaca din Lunca și cu zemnic și cu *móra* și cu piva de păsat așișderea o am dat mănăstirei. Cocie cu postau și cu buboū, cu patru telegarī negri și cu hamurī cu tóte, așișderea o am dat mănăstirei. Așișderea căldări de beare și de casă și celea de rachiū și tigăi și tingirī și ligheanurī cu ibric și blide de plumb și talgere și câte case de lemne și *toat proviția casei*, câte sunt, in casă și den afară cu mic cu mare tóte le-am lăsat mănăstirei, iar cine sē va amesteca și a lua dintre acestea cât scrie maī sus, să fie procleat și neertat de Domnul D-đeū și de Presta și de Sveatăi Ión Cristitel și de noi Amin. Leat 7165²⁾.

3) Va imea oța sina i stgo Duha Amin.

Adecă, eū robul lui D-đeū Varlaam Mitropolit Biv Suceavschii. Scriū această scrisóre cu limbă de mórte, cum las svinteī monastirī Săcului prisaca din dealul lui Vod cu patru falcī de vie, și cu cramă cu pivniță, însă viile să le lucrez eū cu banii mei ce va hi tot lucrul vielor, fără numai pariī cei de vie și gardurī și sape, acelea să grijească mănăstirea: Iar vinul să'l împărțim in douē și să'mi aducă și vinul cât va hi partea mea, prisaca de la Giulești așișderea o am dat monastirei cu cas și cu zemnic, prisaca de la

1) Anal. Academiei, seria II tom. 10 pag. 345

2) , Autografe'. Anal. Acad. pag. 345 sq. Seria a II tom 10.

Bistrița din Colibița așisderea o am dat mănăstirei. Satul Borcești cu tot venitul l-am dat. Satul Britulești cu móră așisderea o am dat; numai curtea și hăleștele și găinăria, acelea nu le-am dat până voi hi viu. Móra den Lunca Vênătorilor așisderea o am dat monăstirei, iar ocinele câte am cumpărat la Putna pe bani mei, nime să n'aibă treabă, nici mănăstirea nici altul nimeni din ómenii mei, căci că nu le-am făcut cu bani mănăstirei nici cu a mitropoliei, ce le-am făcut cu slujba mea, cum scrie și in zapisul Măriei sale lui Ión Gheorghe Stefan Voevoda. De aceasta scriu.

L. S.

Și să mi se facă obroc a 3 ómenii din mănăstire» 1).

Din comparațiunea acestor 3 testamente ale lui Varlaam mitropolitul ne facem o idee fórte sigură despre cele ce el a dăruit sau nu mănăstirei Secului. Din ele se vede, că obiectele de valóre lăsate de el acestei mănăstiri au fost: satele Borcești și Bretulești cu veniturile lor, 3 prisăci, 2 mori și 4 fâci de vie, apoi multe obiecte de gospodărie, etc.

Testamentul de sub No. 2 pare a fi o copie autografică după testamentul de sub No. 1, care are mai multe ștersături și deci îl putem considera ca brulionul testamentului de sub No. 2. Așa, cuvintele: «prisaca de la Brad... o am dat cu casă cu zemnic, numai să dea patru polobóce de miate Catrinei,» care în testamentul de sub No. 1 sunt, în testamentul de sub No. 2. ele sunt șterse cu o trăsătură de condei. Aceste cuvinte ne arată, că Varlaam avea o soră numită Catrina, căreia dorea să i lase câte-cea din averea lui, dar în urmă, póte după stăruința duhovnicului său Dosoteiú, șterge dispozițiunea relativă la soră-sa. Tot din aceste cuvinte se vede, că prisacele dăruite de Varlaam monastirei au trebuit să fi fost destul de mari.—In testamentul de sub No 2, este interesantă enumerarea obiectelor de gospodărie pe care le lasă monastirei, cum: «blidele cele de plumb, cu piva de păsat, cu cocia cu postau și *buboú*, cu patru telegari negri și cu hamuri, cu căldările de beare și cele de rachiú, etc.» Varlaam în lóte aceste testamente subscris: «biv Mitropolit.» In testament el dice, că face dispozițiile sale cu limbă de mórte. Cuvintele: «cu limbă de mórte» ne-ar da să înțálegem că el a făcut testamentul său fiind aprópe de sfâr-

1) Idem pag. 346.

șitul vieții sale, sau chiar pe patul morții, și dacă nu ne-ar opri unele condițiuni pe cari mitropolitul le pune mănăstirei prin testament, am putea susținea cu siguranță, că Varlaam a făcut testamentul său cu puțin timp înaintea morții sale, sau chiar pe patul morții. Aceia ce ne face a fi cu rezervă, sunt condițiunile pe cari le pune el mănăstirei și mai cu samă prima condițiune: că adevă «să-i dea (cât va trăi el) obroc (partea) a trei oameni din mănăstire,»¹⁾ ceia ce s'ar putea înțelege: a i să da în serviciu 3 oameni din mănăstire, sau: a i să da spre întreținere cât se da la 3 oameni din mănăstire. Din această condițiune nu se poate deduce, că Varlaam ar fi fost în pericol de morțe, căci dice: «să-i dea cât va trăi» întreținere, ceia ce dovedește, că el atuncea se gândea la viață și se îngrijea de traiu. Dar se poate, că la 18 August 1657, când și-a făcut testamentul să fi fost în pericol de morțe și crezând că poate se va însănătoșa, a pus acea condițiune; dar s'a putut întâmpla ca el să și fi murit, dupăcum reesă din uricul lui Gheorghe Ștefan din an. 1657 Decembre în 19 și despre care am vorbit mai sus. Și ați unui oameni, când își fac testamentul dic, că lasă ori fac acea dispoziție cu limbă de morțe, și totuși se poate întâmpla ca sa se însănătoșeze și să trăiască încă mult timp, dar iarăși se poate întâmpla să și moră. In testamentul de sub No. 1 se dice: «căci am fost răzeas (împreună cu mănăstirea,» din cari cuvinte s'ar putea înțelege, că el ar fi voit să dică că a avut această rezășie de-a valma cu mănăstirea; dar se poate că Mitropolitul a voit să spună cu aceia, că era rezeșiu de pe acolo, mai cu samă că am amintit, că el avea și o soră numită Catrina, căreia ai destina o mică subvențiune din averea sa lăsată mănăstirei.

In testamentul lui Varlaam este caracteristică declarațiunea: că nimeni n'are dreptul asupra ocinelor lui: «că nu le-am făcut cu banii mănăstirei, nici cu a mitropoliei, ci le-am făcut cu slujba mea, cum scrie și în zăpisiul măriei sale Io Gheorghe Ștefan Voevoda.» Mitropolitul Varlaam aduce aici mărturia cea mai valabilă, căci este de la însuși domnitorul, la venirea căruia pe tronul Moldovei — se pare-că—Varlaam a fost silit să părăsească scaunul mitropolitan.

La monastirea Secului se mai păstrează încă și astă-dî câte-va obiecte, care au aparținut odinioară mitropolitului Varlaam. Acestea sunt:

1) O liturgie slavonă, în manuscris. Formatul este 4° mic, scrisă pe hârtie grosă în forma pergamentului, legată cu catifea

1) Veđi testamentul de sub No. 3. (Anal. Acad. «autografe», pag. 346 sq.

vișinie și împodobită cu flori de argint aurite. Pe partea de deasupra are la mijloc o placă de argint aurită, în mijlocul căreia este prinsă o stampă rotundă cu chipurile sântilor 3 Erarhi, ale cărora sunt liturgiile: Vasile, Grigorie și Zlataust. Pe partea de desubt are 5 postamente de argint. Cartea este frumos scrisă. Titlurile și inițialele sunt scrise cu litere de aur, de asemenea puntele. Inițialele capitale sunt lucrate cu multă artă și cu multe colorii. Căprinde: Proscomidia, Liturgiile știute, Otpusturile, chirotoniele. ¹⁾ Această liturgie a fost dăruită mitropolitului Varlaam de Teodor Ianovicî marele logofăt, ceia ce se dovedește din inscripția de pe numita liturgie și care inscripție este scrisă înainte de rânduiala chirotoniilor.

Această inscripție sună: «Cu voința Tatălui, cu conlucrarea Fiului și cu sêvârșirea Sf. Duh. Scrisus'a această Sfântă și Dumneđeiască liturgie cu porunca și osârđia și darea Panului Teodor Ianovicî Marelui Logofăt și a dăruit'o prea sântitului părintelui sêu duhovnicesc Kir Varlaam Archiepiscopul și Mitropolitul Sucevei și a tótă țara Moldovei. In dîlele evseviosului Domnului nostru Ión Vasile Voevod, in anul 7151 (1643) luna Maiu în 25». — Inscripția este scrisă cu litere de aur și e inconjurată de o ghirlandă frumoasă.

La fine are încă o însemnare, scrisă tot cu litere de aur: «Scrisus-a această liturgie cu mâna mult păcătosului rob al lui D-deu Ivanu) in episcopia Rădăuților sub episcopu! Kir Anastasie de la Moldavița».

2) *Epitrachirul* Mitropolitului Varlaam, care este ast-fel: ²⁾ «Are o lurgime, împreună cu canafurile (ciucurii) de jos, de 1.64 m. — Este compus din două părți, late fie-care de 18 c. m. Partea de deasupra ce vine pe grumaz, este simplă de o materie de mătase roșie; iar dinaintele represintă mai multe icône, frumos cusute cu fir de aur, anume: a) 2 serafimî cu inscripția: «шесто крилат»; b) Maica Domnului și Sf Ión Botezătorul; c) Sântii apostoli Petru și Paul; d) Sântii Evangheliști Matei și Ión; e) Marcu și Luca; f) Apostoli Simion și Andrei; g) Apostoli Bartolomei și Iacov. Dedesubt are această inscripție: «сзи епитрахи́л сътвори́л Варлаамъ Митрополитъ сѣваскѣи вато

1) Melchisedec: «Notițe Istorie și Arheologice» pag 17.

1) Acest Ivanu a mai scris o evanghelie ctorească ferecată cu argint și aurită, care se păstrează la monastirea Agapia, dată acestei mănăstiri de panul Gavril Hatmanul, un frate al lui Vasile Lupu și soția sa Liliana, în an. 7154, (1646) luna August în 24. E scrisă tot în Rădăuți sub episcopul Teofan, cu 3 dîle in urma evangheliei ce fu dăruită lui Varlaam. («Not. ist.» pag: 30—33).

2) Melchisedec: «Not. Ist.» pag. 18 sq.

2150) 3PH
 «~~son~~» (1642)». Canafurile de jos au fost de ibrișin albastru, acoperite cu fir de aur, din care fir se ved încă urme; lungimea canafurilor este de 18 c. m.—Părțile cele două, din care este compus epitrahirul sunt conunite în 3 locuri prin 9 bumbi de aur lucrați ajur în formă de fire mari de argint, și în vârf au formă de creasta unei pome; au fost împodobiți cu pietre, de care se mai păstrează la câți-va bumbi».

3) *Sacosul* mitropolitului Varlaam. 1) El este de catifea verde închisă sadea. Laturile amândouă, cea dinainte și cea din dărăt, împreună cu mânicele, se împreună prin 22 bumbi de aur câte 11 de fie-care latură. Bumbii aceștia sunt prinși în niște verigute tot de aur. Dintre bumbi, numai unul la mână este zurgalău de mărimea unei vișine. Amândouă laturile au niște chenare foarte frumos lucrate, reprezentând diferite flori, cusute din fir de aur, și cu mărgăritari. Latura de jos a chenarului este lată de 22 c. m. și despărțită în 2 deosebite rânduri de cusătură. Laturile cele-l'alte sunt late de 7 c. m. reprezentând iarăși altă cusătură. La mâini, chenarele sunt late de 8 c. m. cusătură iarăși variată. Imprejurul grumazului este o cusătură în formă de cerc, lată de 6 c. m. În această circumferință sunt cusute cu litere mari următoarele cuvinte: «*сзи сакос сзтвори Варлаам Архїепскз и Митрополит влкт 20мс*» (1638). În mijlocul acestei cusături circulare este gura sacosului în formă rotundă, largă de 15 c. m. De la ea se lasă în jos o despicătură lungă de 10 c. m. Mânicele es din corpul sacosului numai cu 30 c. m. așa că ele se par scurte; dar cauza este, că ele se făceau inadins scurte, ca să nu acopere rucavețele (măne-cările). Lungimea sacosului este de 1,27 c. m.; așa că epitrahirul cu canafurile sale rămâne afară cu 40 c. m.—Lățimea lui la pôle este de 1,20 c. m., la subsiöre de 80 c. m.»

—După lungimea epitrahirului și după forma și ornamentele acestor odöre întrebuințate de mitropolitul Varlaam, P. S. Melchisedec face deducțiunea, că: «Mitropolitul Varlaam era un om de statură înaltă. cult și iubitor de artele frumoșe». 2).

1) Melchisedec: «Not. Ist. și Arch.» pag. 19—20.

2) Melchisedec. op. cit pag. 20.

ACTIVITATEA MITROPOLITANA A LUI VARLAAM

a) Sinodul de la Iași (1642)

În timpul arhipăstoriei mitropolitului Varlaam și al domniei lui Vasile Lupu, s'a ținut la Iași un Sinod în an. 1642, care a avut și are și azi o foarte mare însemnătate în biserica creștină ortodoxă, din cauza decisiunilor ce s'a luat într'însul. Cronicile Moldovei nu amintesc nimica despre acest sinod și nici un document istoric nu ni s'a păstrat în țară despre densusul. Singur d. Cantemir ne spune pe scurt că Vasile Voevod a adunat în Iași un sinod contra iconoclaștilor și a altor eretici din timpul acela ¹⁾. Noțiuni mai detaliate despre acest sinod găsim în scrierilor străini: greci și ruși. Așa:

1) Dosoteiū, care fu ales la 1670 patriarh al Ierusalimului și care a vizitat de multe ori Moldova și Muntenia, în prefața sa de la cartea lui Meletie Sirigul contra Calvinilor, face și istoricul pe scurt al sinodului de la Iași ²⁾.

2) Nectarie Patr. Constantinopolului în epistola adresată în an. 1662 tuturor ortodoxilor din toată lumea și prin care epistolă promulgă: «mărturisirea credinței» compusă de P. Movilă ca carte didactică, amintește de acest sinod, de membrii ce au luat parte la el și de lucrările ce s'a tratat în el ³⁾.

3) Mitropolitul Macarie, istoricul bisericeii Ruse, descrie de asemenea sinodul din Iași, cine a luat parte la el și ce s'a tratat în el ⁴⁾, și alții.

Împrejurările, cari au provocat ținerea acestui sinod, au fost: În secolele al 16 și al 17, biserica ortodoxă orientală era amenințată din 3 părți: de Luterani, de Calvinii și de Romano-ca-

1) Descrierea Moldovei: „Iași 1851, pag. 296.

2) Revista Teologică, an. 1883 pag. 207.

3) Această epistolă este tipărită la începutul mărturisirei ort

4) Istoria Bis. Ruse, tom. XI pag. 591-594; Bis. ort. an 14 pag. 391 sq.

tolici. Fie-cari din aceştia se sileau de a atrage în partea lor biserica orientală. Incercările făcute de Romano-Catolici și de Luterani în acest scop n'au avut nici un rezultat. Calvinii încercară și ei în zadar a se introduce în biserica orientală și a se uni cu ea prin mijlocirea ortodoxilor, cari studiaseră în Occident și reușiră să câștige în partea lor pe Ciril Lucaris, Patriarchul Constantinoplei, care studiasse în acele părți unde și luase naștere Calvinismul. ') La anul 1629 a eșit la Geneva în limba Latină, sub numele lui Ciril Lucaris, chiar și o confesiune a credinței bisericei Ortodoxe orientale, care conținea în mare

1)Coca: „Ist. Bis.“ Cernăuți, 1891; pag. 226 sqq.

Cred necesar a da aici pe scurt și biografia patriarhului *Ciril Lucaris*, care a jucat un rol foarte însemnat în acest timp:

El s'a născut în Creta la 1568. Primele studii le făcu în locul natat de la Meletie Pigas. Părinții săi l-au trimis în Veneția, apoi la universitatea din Padua unde și termină studiile literare și teologice. În urmă călători prin Europa centrală și stete mai mult timp în Geneva reformată și în Belgia. Mai târziu îl aflăm ca rector al renumitei școale din Ostrog. Se duse apoi în Alexandria, unde Meletie Pigas, care devenise patriarh de Alexandria îl hirotonisi Ieromonah și apoi arhimandrit. Cunoscut de om erudit, Patriarhul Constantinoplei Neofit l-a însărcinat cu misiunea de apărător al ortodoxiei în Lituania, care era bântuită de Uniati, unde reuși pre deplin. La 1603 murind Meletie Pigas, Ciril fu ales patriarh al Alexandriei unde stete până la 1621. Din Alexandria el ținea corespondență cu cei mai însemnați reprezentanți ai bis. reformate din Europa.

La 1612 patr. Constantinoplei Neofit, fiind exilat de Sultatul Ahmed din cauza intrigilor, Luçaris fu ales locuitor de patriarh ecumenic. În această calitate el făcu mai multe călătorii prin Rusia, Polonia și țările de la Dunăre. Intre 1612-1618 îl aflăm prin Valahia. Din acest timp datează cele două epistole ale lui, una către Radu Mihnea, prin care combate calendarul Grigorian și alta către locuitorii din Târgoviște, în care condamnă doctrinele catolice ce se propagau pe atunci în aceste locuri. (Aceste epistole sunt publicate în: «Τόμος ἀγάπης» a lui Dosoteiu patr. Ierusalimului. Iași 1698 pag. 547-554).—La 1614 se alege ca patriarh al Constantinoplei Timoteiu, care la 1621 móre, iar în locu'i se alege Ciril Lucaris. De aci înainte el începe a îndrepta abuzurile din biserică, a înlătura ignoranța din cler, fondând în 1627 prima tipografie patriarhală, pe care o comisionase din Anglia, și a lupta cu adversarii săi. El avu și suferă mult în timpul păstoriei sale pe scaunul patriarhal. Din

parte doctrina bisericeii Calvine, și care la 1633 apărură și în limba Greacă tot la Geneva.¹⁾ Dar după cercetările multor bărbați erudiți, această scriere se crede că este falsă și numai înșușită patriarhului Lucaris prin intrigile iesuiților.²⁾ Ivirea aceștei confesiunii produse o mare confușiune nu numai între creștinii ortodocși din imperiul turcesc, ci și între români și ruși și dete naștere la mai multe sinode locale pentru combaterea ei și pentru a determina credința cea adevărată a bis. ort.³⁾

Pe lângă acestea, fiind-că că biserica ortodoxă orientală era lipsită de o carte dogmatică cu autoritate canonică, care să cuprindă într'un mod precis tôte dogmele ei, Petru Movilă mitropolitul Kievului pentru a îndeplini această lipsă și ca să înlătore imputarea făcută de către catolici, că bis. ort. Orientală

causa intrigilor adversarilor săi, între cari cei mai înverșunați erau iesuiții cu partidul catolic local, protejați de ambasadorul Frances și din cauza coruptibilității funcționarilor înalți ai sultanului, Cîril Lucaris fu de patru ori destituit și exilat; însă prin intervenirea amicilor și protectorilor săi, între cari mai însemnați erau ambasadorii Olandei și Angliei, el fu reșeșat pe scaunul patriarhal. Când a eșit la lumină în Geneva sub numele său: «Confesiunea bisericeii ort. a Răsăritului», Lucaris fu provocat de mai multe ori ca să nege în public autenticitatea aceștei scrieri. Dar el a refusat în tot-d'auna să facă aceasta, pe de o parte ca de o scriere despre care el n'avea nici o cunoșcintă, iar pe de alta de a nu'si perde amicitia consulilor calvini din Constantinopol, avându'i ca protectori în timpuri critice.—In cele din urmă adversarii săi îl părăsc sultanului că este un trădător unit cu Rusia și deci un om foarte periculos pentru siguranța imperiului. Sultanul Murad al IV (1623-1640) bănuitor de felul său, fără să mai cerceteze, dete un decret ca să'l ucidă, care decret se și execută îndată. Lucaris fu prins, pus într'o luntre pe mare, sugrumat și aruncat în mare (29 Ianuar, 1638). Niște pescari prindându-i cadavrul îl îngropară cu respect. Zece ani mai târziu, el fu îngropat cu tôte onorurile cuvenite de urmașul său Parteniū. (Veși: Dr. Barbu Constantinescu: «Confesiunea ort.» și «Revista Teologică» an. 1883, p. 203 sqq). Confesiunea lui Lucaris intitulată: «*«ἀνατολική ὁμολογία τῆς χριστιανικῆς πίστεως»*», conține 18 capitule sau definiții și 4 întrebări și răspunsuri.—Ea e trecută tótă în cartea de polemică a lui M. Sirigul: «*ἀντίρρησις*» imprimată la 1690 în București.

1) Coca „Ist. Bis.“ pag. 228.

2) Melchisedec: «Cronica Hușilor» pag. 115

3) Anume la Constantinopol (1638); la Iași (1642); și la Ierusalim (1672).

a admis doctrina Calvină, strinse în reședința sa de la Kiev, în an. 1640 o adunare de episcopi, archimandriți și egumeni. ca să discute această gravă cestiune, care privea pe totă biserica Ortodoxă. Aici se stabiliră punctele principale de diferență ale bisericei Ortodoxe cu cea Catolică și Lutero-Calvină și pe baza acestora Petru Movilă compuse în limba Ruteană o «*expunere a credinței rușilor*» pe care, după ce o întări sinodul din Kiev din 1641, o trimise în limba Greacă și Latină la patriarhul Parteniū I-iū al Constantinopolei (1639—1644) spre confirmare. 1) Titlul acestei confesiuni este: *Ορθόδοξος όμολογία τής καθολικής και άποστολικής εκκλησίας τής άνατολικής.*» Dar Petru Movilă nu se mulțumi numai cu măsurile luate pentru apărarea ortodoxiei bisericei ruse, ci pre deoparte, din zelul său pentru ortodoxie, iar pe de altă parte, din dorul pentru patria mamă (Moldova), el se pune în înțelegere cu Varlaam mitropolitul Moldovei pentru a convoca un sinod. Ambii interveniră și pe lângă Vasile Lupu,

2) D-r Barbu Constantinescu : «Confesiunea Ort.» pag. XVI.

Petru Movilă, a fost fiul lui Simion Movilă D-lu Moldovei (1606-1608), și se născu la an. 1597. Murind tatăl său, pare-se otrăvit, tronul fu ocupat de Constantin fiul lui Ieremia Movilă, iar fiii Simeon fură constrânși să se exileze din țară. Petru se duse la Sorbona din Paris, unde terminându-și studiile se reîntoarse în Polonia, intră în armata polonă și se distinse în marea bătălie de la Hotin (1621) dintre Poloni și sultanul Turcilor Osman al II-lea (1618-1622). Nu șcim prin ce împrejurări ducându-se la Kiev la 1625, se făcu călugăr în monastirea Pecersca. La 1628 fu făcut archimandrit. La 1629, patriarhul Ciril Lucaris care'l cunoașce personal, de când fusese rector al școalei din ostrog, îi conferi rangul de exarh al său asupra bisericei Ortodoxe din regatul Poloniei. Cu ocazia alegerii unui nou rege polon, Vladislav al IV, el fu trimis la Varșovia în 1632, ca reprezentant al mitropolitului de Kiev. Acesta murind tocmai atunci, Petru Movilă stărui pe lângă nobilii Poloni ortodoxi, ca să'l aleagă pre el de mitropolit al Kievului, ceia ce și reuși, și în an. 1632, el fu sințit de mitropolit al Kievului de Varlaam mitropolitul Moldovei, în biserica cu patronul Adormirea născătoarei de D-zeu, în Lemberg. (V. A. Urechia «Schite de Ist, literat. Rom.» 1885 pg. 178). Devenit mitropolit și întorcându-se în Kiev, începu fructifera sa activitate. Așa înființă un institut complet de teologie și filosofie devenit academia Movileană, înființă o tipografie unde se tipări o mulțime de cărți bisericești și profane; adăogă o bibliotecă pentru trebuințele academei sale. Pe toate acestea le înzestră foarte bine din ave-

ca să dea concursul său și să convoce acest sinod la Iași, și ca unul ce avea atunci mare trecere la patriarhie să stăruiască pe lângă patriarhul Partenie Iiu, ca să trimită și el delegații săi la acest sinod, în care să se desbată confesiunea lui Ciril Lucaris și mărturisirea lui Petru Movilă. Patriarhul se învoi și cu chipul acesta sinodul se și adună la Iași în anul 1642. 1) La acest sinod au luat parte următorii membri: Ca delegați din partea patriarhului au fost trimiși: Profiriu, fostul episcop al Niceei și Meletie Sirigul, predicator al marelui bisericii. Ca delegați ruși au fost: Isaia Trofimovici, rectorul academiei din Kiev; Ignatie Xenovici predicatorul și Iosif Cononovici (Chenovici) archimanditul. Din partea bisericii Moldave au fost: Varlaam Mitropolitul; Eulogiu episcopul Romanului; Anastasiu al Rădăuțului, Georgiu al Hușilor și Sofronie (Pociatschi), ieromonah și egumen al monastirei Domnești a Sf. Trei-Erarhi din Iași. 2) —Uni susțin că a luat parte și chiar a și presidat acest sinod, însuși Partenie I al Constantinoplei. 2) Dar el nu se află subscris în nici un act al sinodului.

De asemenea este divergență și asupra părerii, dacă Petru Movilă a fost sau nu la Sinod. Unele documente susțin că a fost. Așa Dosoteiu patr. Ierusalimului în prefața sa de la cartea lui Meletie Sirigul contra Calvinilor, vorbind de sinodul de la Iași dice: «Vasile Albanitul a adunat sinod local la Iași pe timpul lui Partenie cel bătrîn patriarhul Constantinoplei, fiind prezent și delegați de la Constantinopol și de la Kiev și însuși mitropolitul Rusiei Petru Movilă» 3) Alții, ca istoricul rus Macarie, dau a înțelege, că a participat numai prin delegații săi. 4) P. S. Ghenadie Enăceanu este de părere, că Petru Movilă nu putea a se expune în persoană la un sinod, unde patriarhia de Con-

rea sa propie. Trimise pe mulți tineri să studieze în academiile cele mai renumite și îi puse profesori în școala înființată de dânsul. Luptă foarte mult contra Catolicilor și a Lutero-Calvinilor. Determină dogmele bisericii ortodoxe compunând «Mărturisirea» sa. Publică mai multe opere și dete ast-fel o mare impulsune literaturii slave, ca: Liturgiularul 1629, Triodul 1631; Euhologiul (slav) 1646; etc. El muri în anul 1647 regretat de toți.

1) Veđi: «Acta Harduini, Conciliorum.» Vol IX Paris. 1715 p 171 180 și Kimmel: «Libri symbolici ecclesiae Orientalis.» Ienae, 1843, p. 398—420, și «Ceaslovul de Neamț» 1874, p. 354

2) «Ceaslovul de Neamț» pag. 354; și Șaguna: «Ist. Bis» tom. II, p. 260,

3) «Revista Teologică» 1883, pag. 207; și Șaguna e de această părere; pag. 261.

4) «Bis. Ort. Rom.» an. 14, pag. 392,

stantinopol era reprezentată numai prin delegații.¹⁾ Ceia ce se știe sigur despre Petru Movilă este, că cu ocasiunea nunței lui Radzivil Cneazul Litvei, cu Maria fiica lui Vasile Lupu, a fost și el în Moldova. (Letopisețe, tom. I, pag. 311.)

P. S. Melchisedec crede, că Petru Movilă fiind principalul provocator al convocării acestui sinod, a trebuit să iea parte la el, precum mărturisește patriarhul Dosoteiū. Admite însă, că el temându-se, ca nu cum-va în lipsa lui îndelungată de la eparhie (căci sinodul a ținut aproape 10 luni) iesuții să întindă noi curse contra sa și a bisericii sale, n'a stat mult în Iași și s'a întors la eparhia sa. Aceasta explică și pentru ce în actul de mulțumire, pe care delegații streini ai sinodului l-au adresat lui Vasile Lupu la terminarea sinodului, nu figurează și numele lui Petru Movilă²⁾

Din partea bisericii Ungro-Vlachiei n'a participat nici un delegat, și aceasta se explică din cauza dușmăniei politice, ce era atunci între curțile domnești din Moldova și Muntenia. Nu se știe sigur, dacă sinodul s'a ținut în Biserica Sf. Trei-Erarchi, sau în palatul domnesc. Probabil, că s'a ținut în palat, pentru că sinodul nu a ținut multe ședinți publice, ci numai una solemnă, în care s'aū subscris practicalele sinodului. Ceia ce a putut reclama un timp mai îndelungat, a fost examinarea mărturisirei Ortodoxe a lui Petru Movilă; dar acesta s'a făcut de o comisiune adhoc. Patriarhul Dosoteiū tace în privința acestui punct.³⁾

Cestiunile principale ce trebuiau tratate în sinod erau:

1) Combaterea doctrinei Calvine din catihisul Pseudo-Lucarian.

2) Cercetarea și aprobarea mărturisirei Ortodoxe compusă de P. Movilă.

Resultatul Sinodului fu: Mai întâi se citi și se aprobă epistola sinodală a lui Partenie cel bătrîn, Patriarhul Constantinoplei, prin care se condamnă învățăturile Calvine atribuite lui Lucaris și apoi se trimite episcopilor din Rusia ca să adereze la dânsa.⁴⁾ După aceasta sinodul revisui mărturisirea lui Petru Movilă și în urma cercetărilor făcute asupra ei o admise ca o confesiune ce conținea dreapta credință a întregii biserici ortodoxe.⁵⁾

1-5) «Petru Movilă și Meșterul Manole;» pag. 299.

2-3) „Bis. Ort. Rom.» an. 14 pag. 392.

3-2) „Revista teologică“ an. 1883, pag. 203.

4-3) D-r Barbu Constantinescu: «Op. cit.» pag. XVI. Această epistolă a fost publicată mai întâi de V. Lupu, în Iași, tipografia Domnească, 1642; apoi în Kiev în limba Polonă din ordinul lui P. Movilă; și apoi la Paris în Grecește și Latinește.

5-4) Dr. Barbu Constantinescu: «Op. cit.» pag. XVII.

Nu se știe, dacă s'a mai tratat și alt-ceva în acest sinod. Patriarhul Dosoteiū în Enchiridiul său, (pag. 20—24) ne spune că sinodul de la Iași, pe lângă cestiunea Calvină și Mărturisirea Ortodoxă, s'a ocupat și cu *altele óre-care*, însă fără a numi cu ce anume. Singur Domnul D. Cantemir ne spune, că acest sinod a fost convocat și contra iconoclaștilor și că în el s'a regulat și relațiunile bisericești ale Moldovei cu patriarhia de Constantinopol și anume s'a decis, ca pe viitor, biserica Moldovei să aibă relațiuni spirituale cu patriarhia de Constantinopol, iar nu cu Archiepiscopia de Ohrida, și că această dispoziție s'a luat după cererea patriarhului Parfenie adresată lui Vasile Lupu și pe care cerere acesta a pus'o în desbaterea sinodului ¹⁾.

După finirea lucrărilor sinodului, reprezentanții streinți: Greci și Ruși, mulțumiți, atât de zelul lui Vasile Lupu pentru apărarea Ortodoxiei, cât de sigur și pentru bunul tratament ce au avut în timpul șederii lor în Iași, au adresat lui Vasile Lupu o epistolă de mulțumire, în care, dând lauda cuvenită domnitorului, amintesc din lucrările lor numai obiectul principal — Combaterea Calvinismului. ²⁾ — Această epistolă se află în cartea lui Meletie Sirigul: «contra capitulelor și întrebărilor calvine ale lui Ciril Lucaris».

b). Sinodul de la 1645.

Luptele contra Calvinismului în țările Române, nu s'a început prin decisiunile sinodului din Iași (1642) contra capitulelor Lucariene și prin alcătuirea Mărturisirei ortodoxe de Petru Movilă, căci peste 3 ani, la 1645 s'a mai ținut în Moldova un al doilea sinod contra Calvinilor. Acest sinod a fost convocat din inițiativa și cu stăruințele Mitropolitului Moldovei Varlaam; iar cauzele provocării lui au fost: Calvinismul, care încă din secolul al 16-lea străbătuse la ungarii din Transilvania ³⁾ căuta acuma a pătrunde și printre românii de acolo. Principiul Transilvaniei, cari erau și ei calvini, întrebuițară în scopul acesta toate mijlocele, și tipăriră chiar și cărți, în limba română, tendențioase pentru propagarea Calvinismului. Dintre dânșii, acel care s'a distins mai mult prin silințele sale de a calvinisa pe românii din Transilvania, a fost principele George Racoți (1631—1643), supranumit și «cel bătrîn». — El, sub influența super-

1) «Descrierea Moldovei:» Iași. 1851. pag. 296.

2) Șaguna: «Ist. Bis.» tom. II. pag. 261 sq.

3) Coca: «Ist. Bis.» pag 19.

intendenților Calvinii a luat măsuri extra-ordinare pentru propagarea Calvinismului printre românii ortodoxi, silindu-se a face propagatori calvinii, chiar pre episcopii români puși de dânsul. La 1642, Racoți a dat și un catihism calvinesc în limba Română, îndatorind pre episcopii și preoții ortodoxi de a l' ceti prin bisericile lor și a l' propaga în popor. Mitropolitul român din Transilvania, Ilie Iorest, opunându-se la aceasta fu depus prin intrigă (la 1643) și înlocuit prin episcopul Ortodox al Belgradului, Ștefan Simon (1643 - 1651) ¹⁾. Episcopii și preoții ortodoxi, cari se opuneau a se supune superintendentului Calvin și planurilor lui Gheorghe Racoți, erau defaimați, destituiți și chiar închiși în temniță ²⁾.

Aceste persecuții ale Calvinilor asupra românilor ortodoxi din Transilvania, au făcut o impresie foarte tristă și durerousă asupra românilor ortodoxi din principate. Asupra mitropolitului Varlaam al Moldovei a făcut o durerousă impresie și a aprins tot zelul său de archipăstor al bisericeii ortodoxe, când a vădut și a cetit catihismul calvin impus de Gheorghe Racoți episcopilor și preoților ortodoxi din Transilvania pentru a l' propaga în eparchiele lor și pre care catihism, după cum singur spune, Varlaam l'a vădut și cetit în Târgoviște la logofătul Udriște Năsturel, când se dusese spre a mijloci împăcarea lui Vasile Lupu cu Matei Basarab, 1645 ³⁾. Iată cum descrie însuși mitropolitul Varlaam acest cas în prefața de la catihismul său ortodox intitulat: «răspunsuri contra catihismului calvin de la 1642». Adresându-se către creștinii ortodoxi, le dice: «Iubiții mei fi! Tâmplându-mi-se estimp a fi în părțile Țării Românești cu trebii domnești și a norodului în Târgoviște, cu cei mai de frunte și mai de fire vorbind, mai vârtos cu ore-care boiarii cinstit și slovesnic (în-vățat) și a totă deștoinicia și înțelegerea harnic, drept pravoslavnice creștin, al doilea logofăt și frate Dómnei a bunului credincios și al luminatului Domn Ión Matei Voevod, cu mila lui D-đeș Domnul Țării Românești, domnului Udriște Năsturel, carele ca un iubitor de învățatură și socotitor credinței cei drepte, în mijlocul altor cărți nouă ce'mi-au arătat, adusumi-au și o cărțutie mică, în limba noastră românească tipărită, și dacă o am cetit, am vădut semnul ei scris: Catihismul creștinesc, carea o am aflat plină de otravă de mörte sufletească, de care lucru iubiții mei fi mărturisesc înaintea lui D-đeș cu firea mea, că mare grijă și multă scărbă a cuprins sufletul meu și inima

1) Idem: pag. 257 și Dinulescu «op. cit.» pag. 22 sq.
 2) Coca: «op. cit.» pag. 26 sg. Șincai tom. III. pg: 58 - 65.
 3). Dinulescu: «op. cit.» pag. 20 sq.

mea...» ¹⁾ Mitropolitul Varlaam, foarte întristat de propaganda calvinismului printre români prin catihisme tipărite în limba română, a hotărît să combată calvinismul cu aceeași armă, adecă publicând un catihism mic ortodox îndreptat contra doctrinei calvine, care catihism său antecatihism Ortodox contra catihismului calvinesc să se supue mai întâi aprobării unui sinod local adunat în Moldova și compus din ierarhii ambelor țări române. Din nenorocire, noi avem puține și scurte date istorice despre existența și lucrarea acestui al doilea sinod din Moldova.

Despre existența lui, știm din spusele mitropolitului Varlaam, care în precuvențarea la «răspunsurile sale», după cuvintele reproduse mai sus, dice: «Pentru care Iucru am chemat și am strins sobor dintr'amândouă părțile și din țara românească și din țara Moldovei» ²⁾.

Cu totă sărăcia de documente istorice despre acest sinod, totuși avem un document chiar calvinesc, carele ne spune despre existența acestui sinod, anume: replica calvinilor, ce precede catehismului calvinesc edat în anul 1656, care replică este adresată anume sinodului al doilea din Moldova, pe care îl amintește de mai multe ori prin cuvintele: stringând săbor: compus din reprezentanții a 2 țări; săborul a 2 țări, sfatul a 2 țări. ³⁾ Deci, din puținele date constatăm, că sinodul al doilea din Moldova a existat și că a fost convocat de Varlaam în anul 1645. La acest sinod au luat parte numai ierarhii bisericii din Muntenia și Moldova.

Anume cine a luat parte, nu se știe cu siguranță. Dar dacă se afirmă că au luat parte toți ierarhii ambelor țări din acel timp, atunci putem enumera pe următorii: mitropolitul Varlaam cu episcopii moldoveni: Evlogie al Romanului, Anastasie al Rădăuțului și Ghedeon al Hușilor; Mitropolitul Unșro-Vlachiei Teofil, cu episcopii munteni contemporani: Ștefan al Buzeului și Ignatie al Râmnicului. - Nu se poate precisa locul pozitiv, unde s'a ținut acest al doilea sinod: în Iași ori în Suceava, de orice nu sunt date pozitive. Mai probabil este, că s'a ținut în Suceava. În favorul acestei păreri stă pe de o parte faptul, că poate chiar politica lui Vasile Vodă față cu Racoți, principele Transilvaniei cerea, ca cestiunea calvinismului protejat de Racoți în Transilvania să se trateze curat bisericește de ierarhii Români izolați de sferele politice; iar pe de altă. că chiar anticatihismul sinodal său răspunsurile lui Varlaam contra catihismului Cal-

1) Sincaî: «Cronice.» tom. 3. pag. 70 sub. an. 1645;

2) Idem, pag. 70.

3) Catehismul Calvinesc publicat la 1879; pag. 3, 8, 9, 13, 18.

vinesc p $\acute{o}$ rtă data din Suceava. 1) Acest sinod s'a ocupat cu combaterea și condamnarea catihismului Calvinesc edat de Gheorghe Racot $\acute{i}$ și cu publicarea anticatihismului Ortodox sa $\acute{u}$ a «respunsurilor» mitropolitului Varlaam, contra acelu $\acute{i}$ catihism Calvin, pentru apărarea românilor ortodoxi din t $\acute{o$ te țările, de propaganda Calvină.

c) Afară de activitatea sa mitropolitană, relativ de convocarea și ținerea celor 2 sin $\acute{o$ de din Mo'dova, activitatea mitropolitană a lui Varlaam se mai extinde și la silințele ce el 'și-a dat, pentru îmbunătățirea stărei materiale și morale a clerului și pentru sc $\acute{o$ terea acestuia de sub Jurisdicția civilă, după cum se vede din diferite acte r $\acute{e}$ mase până la noi din acel timp. Așa, prin silințele lui pentru ușurarea și regularea clerului, găsim amintite mai multe scutiri și dispozițiuni folositoare obținute de Domnitorii sub cari el a păstorit. 2) Ast-fel, de la D-l Alexandru Iliasi, găsim 3 acte: unul cu data din 26 Septembrie 1632, adecă după 3 zile de la hirotonia lui Varlaam, prin care se oprește mirenilor de a se amesteca în afacerile preoțești; al doilea act din 1 Decembrie 1632, prin care preoții sunt scutiți a plăti rohăcti; și un al treilea act din 4 Ianuar 1633, prin care servitorii mitropoliei sunt scutiți de dări, iar preoților li se dă libertăți.—De la D-l Moisi Movilă găsim amintite 4 acte: Intăiul din 9 Septembrie 1633 prin care preoții din Iași se scutesc de dări; al doi'ea, din 17 Noembrie 1633, e un regulament de conviețuire pentru călugări; al treilea, din 18 Decembrie 1633, prin care se prescrie preoțimei ordinea și se scutește de t $\acute{o$ te dările țarei; și în fine al patrulea, din 25 Ianuar 1634, prin care domnitorul privilegiază forul canonic.

De la D-l Vasile Lupu găsim 3 acte, datate din 28 Mart 1638; 16 Septembrie 1639 și 5 Mai 1652, prin cari se prescrie preoților ordinea și se scutesc de t $\acute{o$ te dările țarei; precum și un act din 24 Februar 1649, prin care D-l Vasile Lupu pune preoțimea sub dreptul canonic. 3)

Din cuprinsul unor documente de pe timpul lui Varlaam, între cari amintesc aci: a) Un act de împăcare scris chiar cu mâna mitropolitului Varlaam în an. 1646, Iuliu în 10 4); b) Actul relativ la o neînțelegere între călugării de la mănăstirile Neamțu și Dragomirna pentru un sat, anume Năpadova din ținutul Soroc $\acute{e}$ i pe Nistru și care act este iscălit de mitropolitul Varlaam

1) Șincai: Cronice, tom. III, pag. 70.

2) Dinulescu: Op. cit., pag. 9.

3) «Cronica Hușilor» pag. 117-120.—Cele alte acte despre care am amintit aci, se găsesc mai t $\acute{o$ te indicate în Index Jolkiev.

4) Hăjdău: „Archiva Ist. a Rom. tom. III, pag. 226.

și de cei trei episcopi Moldoveni cari au luat parte la sinodul din Iași (1642) și au scris actele lui; ¹⁾ și c) actul dat de Vasile Lupu în anul 1649 Iulie în 10 și prin care pune preoțimea sub dreptul canonic, ²⁾ se vede însemnătatea și amestecul ce-l avea Varlaam, ca cap al bisericii Moldovei, precum și ceilalți episcopi Moldoveni, în judecări, judecând și aplanând diferitele neînțelegeri, mai cu samă a persoanelor bisericești, afară de crima de mărte, care era rezervată judecării civile. Pe lângă acestea, mitropolitul mai lua parte și la divanul țării, unde cuvântul său era luat în samă, și avea multă valoare.

---

1) «Uricar» tom V. pag. 230 232.

2) «Cronica Hușilor», pag. 110 120.

ACTIVITATEA LITERARA A MITROPOLITULUI VARLAAM

Varlaam nu ne-a lăsat multe scrieri, dar puținele opere ce avem de la dânsul ni'l înfățișază ca pe un om cult și care se interesa foarte mult pentru cultura limbei românești și pentru combaterea dușmanului religios din timpul său: «Calvinismul».

Scrierile sale sunt următoarele :

a) Cazania mitropolitului Varlaam

Titlul complet al ei este : «Carte Românească de învățătură Dumeneceilor preste an și la praznice împărătești și la sfinți mari. Cu zisa și cu totă cheltuiala lui Vasile Voievodul și Domnul țării Moldovei; din multe scripturi tălmăcită, din limba slovenească pre limba românească, de Varlaam mitropolitul de țara Moldovei, în tipariul domnesc, în mănăstirea a trei Stiteli în Iași, de la Hristos, 1643.»

Această carte are 504 de file, format folio și se împarte în două părți: partea întâi conține 384 file paginate și 3 file nepaginate înaintea celor paginate; a doua parte are 116 file paginate și după acestea, 4 file nepaginate.

Paginarea e făcută după file și nu după fețe și e notată cu literele alfabetului Cirilic. Partea a doua n'are titlu separat, de și paginarea ei este notată deosebit de aceia a primei părți. Afară de numerotarea filelor, mai găsim și o altă numerotare și anume a capitulelor, pe care le însamnă tot cu litere cirilice, dar nu cu cerneală neagră precum e făcută paginarea filelor, ci cu cerneală roșie. Notarea capitulelor este făcută la margine, dar nu sunt numerotate ast-fel de cât 16 capitule din partea I-ă, până la cuvântarea de la Dumineca a șesea după Paști, fila 177; pe când de aci înainte până la finele părții I-a precum și totă partea a II-a, nu mai cuprinde numerotarea capitulelor. — Imprejurul cuperței acestei cărți sunt xilografiate

felurite imagini: a lui Isus Hristos, a celor 4 evangeliști, a apostolilor Petru și Pavel, a sfinților 3 Ierarchi, a Sf. Ión cel Nou de la Suceava și a cuvioasei Paraschivé. În mijlocul acestor imagini se află titlul cărții, reproduș mai sus. Anul, când s'a executat această cupertă, este însemnat cu litere cirilice, jos unde e imaginea Sântilor Trei Ierarchi și anume între Sf. Vasile și Grigorie e: АѸ, iar între Sf. Grigorie și Ión: МѢ adecă 1642. De aici se vede că această cupertă a fost executată cu un an înainte de tipărirea întregii cărți. Tot aici, la colț, sub imaginea Evg. Ión este un nume: Іліе, care de sigur e numele gravorului acestei cuperți, și acest nume se repețește la mai multe gravuri, ce sunt în carte, atât în partea întâi (3 locuri), cât mai ales în partea a doua. (în 9 locuri). Pe pagina opusă cuperței se află reprezentată stema Domniei Moldovei, care constă: din o sabie și un buzdugan așezate cruciș și deasupra la mijlocul încrucișării lor stă pe ele o coronă; dedesubt un cap de búr, între córnela căruia se află o stea, iar în virful córnelor o coronă; de o parte a capului se află sórele cu figura unui om privit în față, iar de cea laltă parte o semilună cu figura unui om privit în profil.—În partea dreaptă a stemei se află începând de sus în jos următoarele litere cirilice: 10. В. М, 3; iar în partea stângă tot de sus în jos: Б. Б. Г. М, Sub stemă, Varlaam face următoarele 10 rânduri de versuri:

De și veđi când-va semn gróznic,
 Să nu te miri când se arată puternic,
 Că puternicul puterea 'l închipuêște,
 Și slăvitul podóba 'l schizmêște. (forméză).
 Cap de bour și la domni Moldovenești,
 Ca puterea acelei hieri s'o socotești.
 De unde mari domni spre laudă 'și-au făcut cale,
 De acolo și Vasile Vod aú ceput lucrurile sale.
 Ca învățături ce în țara sa se temeluiaste,
 Nemuritor nume pe lume își zideaste.

Pe cele alte 2 file următore nepaginate, sunt două precuvântări. Cea d'ântâi este făcută de Vasile Lupu și e adresată către toți românii în genere, după cum se vede din titlul ei, care sună: «Cuvânt împreună, câtré tótă seminția românească».

În această precuvântare se adresează Vasile Lupu, către tótă seminția românească și spune acestei națiuni, că: «Dintru cât s'a îndurat D-deú dintru mila sa de ne aú dăruit, dăruim și noi acest dar limbei românești *carte pe limba Românească*, întâi de laudă lui D-deú, după aceia de învățatura și de folos sufletelor pravoslavnice; că este și de puțin preț, iar voi să o

primiti nu ca un lucru pământesc, ci ca un odor ceresc și pre dânsa cetind pre noi pomeniți și întru rugăciunea voastră pre noi nu uitarăți și hiți sănătoși.» A doua precuvântare este a lui Varlaam, pe care el o adresează către cetitori, și este intitulată ast-fel; «Smeritul Archiepiscop Varlaam și mitropolitul de țara Moldovei; Cuvânt către cetitori.»

Voi da aici o parte a acestei precuvântări, din care se va vedea tot-o-dată, cari au fost motivele și scopul ce 'l-au îndemnat pe mitropolitul Varlaam să dea această: «carte românească de învățătură», precum și mijlocele prin cari a putut să o scotă la lumină: «De mare jale, și de mare minune lucru este, o iubite cetitor, când toate faptele cerului și a pământului, umblă și merg toate, careși la sorocul și la marginea sa, la care înțelepciunea cea vecinică le-a făcut . . . cu mult mai vartos limba noastră Românească, ce n'are carte pe limba sa, cu nevoie este a înțelege cartea altei limbi și și pentru lipsa dascălilor ș'a învățătorei, cât au fost învățând mai de multă vreme, acum nici atâta nimeni nu învață. Pentru'aceia, de nevoie 'mi-a fost, ca un datornic ce sunt lui D-șeu cu talantul ce 'mi-au dat să'mi pot plăti datoria, macar de cât până nu mă duc în casa cea de lut a moșilor mei. Adunat'am din toți tâlcovnicii sventei evanghelii dascălii bisericei noastre și da'am scris, arătat'am măriei sale pravaslovniciului domn Iov Vasile Voevodul, cu mila lui D-șeu domnului țarei Moldovei. Măria sa, ca un domn creștin și blagocestiv și iubitor de biserică, grijind ca un stăpân bun de folosul oilor lui Hristos nu numai pentru cele trupești, ci și pentru cele sufletești; de unde singur D-șeu cu mâna sa cea puternică au arătat măriei sale spre acest lucru îndreptător, prea sfințitul părinte Petru Moghilă, fecior de domn de Moldova, archiepiscop și mitropolit Kievului, Haliciului și a totă Rosia; carele pre pofta măriei sale, au trimis tipariul cu toate meșteșugurile câte trebuiesc, spre care lucru, măria sa domnul ce serie mai sus Iov Vasile Voevod, cu darul lui D-șeu domnului țarei Moldovei, cheltuiala nesocotită spre tot lucrul tipăriei au dat și așa cu darul lui D-șeu după început am văduț și svârșitul.»

După această precuvântare, urmează partea I-I a cărții, care începe cu: «Dumineca Vameșului și a Fariseului», și finește cu «Dumineca a 32-a după pogorârea Sf. Duh, cu care se și încheie partea I-a. La finele acestei părți, Varlaam dă alte 10 rânduri de versuri, cari pot fi tot odată considerate ca o indicare despre cuprinsul materiei tratate în partea I-I:

«Laudă ție Dómne, cu îngerii daș,

Când svârșitul acesta Duminecelor am,
Trei părți ce sunt într'această carte,

Un Dumneșeu în 3 fețe, svânta Troiță pörtă :
 Duminecele cu a triodului serbătorî,
 Lunile cu a praznicelor învățaturî,
 Primeșce Dómne ca de la un păcätos.
 Să slujesc fie în această lume până voiü hi sănätos.
 Să hie de pururea cinstit și läudat numele teü,
 Iar eü de la inimă te mărturisecc cu condeïul meü».

Aceste versuri sunt mai incorecte de cât cele de la începutul cărței.

De aci înainte se începe partea a doua a cărței cu : «Luna Septembre, I-a di, învățatura de viața prea cuviosului părintelui nostru Simion Stălpnicul», și finește cu : «Luna August în 29, învățatura pentru tăierea capului Sf. Ión Botezătorul». Apoi urmează iarăși 8 rânduri de versuri :

«Valuri multe rădică furtuna pe mare,
 Mai vërtos gândul omului întru lucrul ce are,
 Nu atât grija și frica începutului
 Cât grija și primejdia svârșitului.
 Hie ce început de folos nevoința'l arată
 Iară svârșitul a tot lucrul iea plată.
 Läudată să hie a lui Dumnezeü putere.
 Carea după început aü dat și svârșire».

După partea a doua, urmează 4 file nepaginate. În fruntea celei d'ântăi file este o însemnare de vre-o 10 rânduri în limba slavonă, care însemnare pe românește sună așa :

«Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sf. Duh, din ordinul piosului Domnului nostru Io Vasile Voevod, din mila lui D-șeu Domnul țarei Moldovei, s'a tipărit această carte, numită Evangelia învățătore, în domneasca'i tipografie, în orașul său de reședință, Iași, în domneasca sa mănăstire a Trei Erarchi. În anul de la zidirea lumei 7151, iar de la intruparea Domnului Dumnezeului și mântuitorului nostru Isus Hristos : 1643».

După această însemnare, restul celor 4 foi nepaginate, conține o tabelă de cuvântările cuprinse în ambele părți ale acestei opere.

Cuprinsul acestei cărți este următorul :

Partea I-i cuprinde 54 de cuvântări, sau învățaturi și explicațiuni asupra pasajelor duminecale din Evangelii; iar partea a II-a cuprinde 22 de cuvântări sau învățaturi și explicațiuni la praznice împărătești și la sfinți mari. De această părere este D-I Hăjdău. După D-I Cipariu, coprinsul acestei scrieri este : «Cuvântări pre toate duminecele și serbătorile anului, începând de la dumineca Fariseului cu textul evangeliilor la Dumenecc».

Chiar însuși Varlaam caracterisază mult mai potrivit cuprinsul cărții sale, în însemnarea slavonă de la finele părții a II-a, când dice: «Această carte, numită evanghelie învățătoare;» căci în cele mai multe cuvântări ale sale din această carte se află pus mai întâi textul evangheliilor și după dânsul urmăze învățături asupra evangheliilor respective.

Din cuvintele: «din multe scripturi talmăcită, din limba Slovenească pre limba Românească», ce se află în titlul cărții, precum și din cuvintele: «adunat'am din toți tâlcovnicii sventei evanghelii dascălii bisericei noastre», ce se află în precuvântarea lui Varlaam la această carte, reesă: că cuvântările acestea ale lui Varlaam sunt niște prelucrări în limba românească, după alte cuvântări ale diferitelor sfinți părinți și care erau scrise în limba slavonă. Mitropolitul Varlaam, prin edarea operei acesteia în limba națională a adus un folos foarte mare limbii române. Prin aceasta s'a făcut posibil de a auzi cuvântul lui D-deu în limba strămoșească și a arătat tot o dată că și în limba noastră națională omul se poate ruga lui D-deu, se pot scri cărți și în ea, și nu numai în cea slavonă, care se introdusesse preste tot locul, în biserică, la curte, în administrație, etc., dar pe care poporul nu o înțelegea, după cum ne spune Paul de Alepo: «limba Muntenilor și Moldovenilor fiind cea română, ei citesc sërbește (slavonește) fără a înțelege.»¹⁾ Aceasta se vede și din cuvintele chiar a mitropolitului Varlaam, care în prefața acestei opere ale sale, dice între altele: «Cu mult mai vârtos limba noastră românească, ce n'are carte pre limba sa, cu nevoie este a înțelege cartea altei limbii; și și pentru lipsa dascălilor și a învățături, cât au fost învățând mai de multă vreme, acum nici atâta nime nu învăță».

Cuvântările mitropolitului Varlaam, după dispozițiunea și modul în care sunt compuse, pare că au putut la început să țină la liturghie locul evangheliei și al cazaniei, adecă Varlaam îndată după evanghelie cetea și predica sa învățatura asupra evangheliei citite, ceia ce era și mai practic și tot o dată și mai folositor cu deosebire pentru popor

Mitropolitul Varlaam și-a compus opera sa cu privire la trebuințele contemporanilor săi, și ea a corespuns pe deplin așteptărilor sale. Cu toate aceste, aceia ce l-a îndemnat la compunerea acestei opere n'au fost numai năsuințele patriotice, ci el pe lângă frumoșele învățături ce aduce în cuvântările sale, nu perde ocașia când aceasta i se presenta, de a ataca și pe eterodoxi: Așa în Dumineca lăsatului de brânză, (partea I, p. 33),

1) Hăjdău: „Arhiva Ist.” tom. I, part. II, pag. 67.

după ce vorbește de ertarea greșalelor, de post, de importanța lui și cum trebuie ținut. continuă mai departe ast-fel: «Cum se nevoesc și fac toți credincioșii lui Hristos în totă lumea; numai singurii Calvinii și Luteranii, eretici din vremea d'acum, legătura lucrurilor celor bune nu o vor în volnicia trupului și în odihnă vor, carea îndulcește trupul și crucea lui Hristos li'i urată, cu carea ași da și e vr'o osteneală sau vr'o nevoie nu cutează, temându-se să nu-și vateame binele aicea pe lume, fără de osteneală și fără de post și fără de lacrimi și fără de nici o răbdare vor să ajungă cerul umblând pe calea cea largă, care duce în perire și nu-și aduc aminte de Daniil prorocul, că după ce se posti 10 zile. mai frumos și mai gras fu de cât cei ce mâncau bucate scumpe din casa împăratului Navuchodonosor».

În ceia ce privește forma tipăriturii, apoi cartea este tipărită cu un fel de litere chirilice de format mare până la pagina 219 a părții I-i, iar de aci, de unde începe cu Dumineca a doua după pogărirea St. Duh și până la finele părții I-i este tipărită cu 2 feluri de litere și anume: textul evangeliilor e tipărit tot cu litere de format mare, pe când restul cuvântărei, adică în vățătura, e tipărită cu litere de format mai mic. Intregă partea a doua, precum și foile nepaginate, atât cele 3 de la începutul părții I-a, cât și cele 4 de la finele părții a II a, sunt tipărite cu litere de format mai mic.

În lăuntru cărței, atât în partea I-a, cât și în partea a II-a, sunt reprezentate și xilografiate la începutul evangeliilor, mai multe imagini de ale sfinților și alte întâmplări din viața Mântuitorului.

Stilul în care este scrisă cartea lui Varlaam, este simplu, frumos și curgător, și întretesut cu diferite comparațiuni luate din viață și din natură.

Ca să se pótă judeca mai bine despre stilul lui Varlaam, și pentru a proba cât e de frumoasă, plină de imagini și de comparațiuni prosa lui, voi aduce aici câte-va pasagi din cuvântările lui.

2 a) La sâmbăta cea mare, învățătura la îngroparea D-șeescului trup al Domnului nostru Isus Hristos:

«Când fu Vineri de către sară, după ce-și dede Domnul Hr. sufletul în mâinile părintelui său, când fugiră toți ucenicii lui, și de frica jidovilor se ascuseră și toți cunoscuții lui stătura departe de dânsul, numai singur rămase pe cruce răstignit între doi tâlhari. Atunci veni Iosif ce era din Arimathea, om bogat și denainte de în sfatul jidovilor, credincios întru domnul Hristos. Acesta dacă vădu despuitorul și învăță-

torul seŭ pre cruce răstignit și de toți părăsit, atunci să obidui și să duse la Pilat de grăi : dă-mi Pilate mortul acela ocăritul și uritul ce este ca un vinovat răstignit și ca un strein părăsit, dă-mi săracul acesta și răstignitul, c'aŭ avut ucenic și 'l-aŭ părăsit de aŭ fugit, Nimic lucru mare nu ceiu, ci puțină rugămintă mă rog : dă-mi trupul lui Isus cel bătut și fără de milă ucis și șchiumpit și cu cunună de spină încununat, cu oțel și cu hiare adăpat, și cu cue pre cruce pătruns. Sosēștei dōmne Pilate muncile, sosēștei mōrtea ce-aŭ luat ; iată se potoli zavistia jidovilor și se ostoi mânia fariseilor, și se umplu voia cărturarilor. Dă-mi acest trup fără de păcate a lui Is. ce-aŭ umblat pre mare ca pre uscat și vin dintr-apă aŭ făcut și cu puțină pâne pre mulți aŭ săturat. Dă-mi trupul acesta, ce-aŭ făcut orbi cu ochi, ologii cu picioare, draci din omeni aŭ gonit și morții aŭ invis. Ascultă puțină rugămintă și mi dă golul acesta. că pentru noi se goli ; dă-mi mortul acesta, că pentru noi muri : dă-mi necunoscutul acesta, că eu îl cunosc cine iese. Aceasta dacă auzi Pilat, atunci se umili și dede trupul lui Isus ; iară Iosif luă trupul svinției sale a Domnului lui Hr. de pe cruce, împreună cu Nicodim și 'l învâli într'o pânză curată cu unsori de milă». ¹⁾

b) In aceiași cuvântare, vorbind «despre plângerea și tânguirea Maicei Domnului la cruce», se exprimă :

«Cu jale încep a plânga și grăi. O iubit fiul meu, unde lași maica ta ; într'acui casă mă trămiți Lași-mă de acum fiul meu și de astă dî mă despart de tine. Dar pre cine voiŭ avea mângăere ? că pre tine fiul meu am avut nădejde, pre tine tată și mamă și D-deu de ajutor și de folosire. Dar de acum ce voiŭ avea în locul tēu fiul meu ? Amar mi-e singurată de mine ! N'am tras nădejde, fiul meu, când te-am născut de una ca aceasta : n'am așteptat să trag atăta scârbă și dosadă fiul meu, sau atăta amar și durere. Când te-am născut, fiul meu, n'am simțit durere, iar acum cumplită durere simt înrânima mea ! In loc de bucurie, fiul meu, iaŭ scrabă (scârbă) ; în loc de veselie, amar ; în loc de desfătare, nevoe ; în loc de iușurare, greutate ; în loc de zi bună, fiul meu, ved dî rea și cum-

1) Veđi partea I a Cazaniei : pag. 111 sq.

plită; în loc de cât bine am nădăjdut să aiobū (să am), fiul meu pentru nașterea ta, acuma atăta rău și durere am.—Unde este Gavriil Arhanghelul cel ce 'mī-a ȃis să mă veselesc, să'l vȃd încăi acum să grăiască către însăi puține cuvinte, că el 'mī-a ȃis, că mă voiū veseli, iar eū acum, fiul meu, mă amărăsc și mă dosedesc. Disu-'mī-aū că împărăția ta nu va avea svârșit, iar eū te vȃd fiul meu, nu ca un împărat, ci ca un vinovat!...» ¹⁾

c) Iată încă câte-va rȃnduri din o învățatură a evangheliei, din Cazania lui Varlaam :

«Călătoria noastră în această lume e fȃrte sirguitoare, ca o apă repede ce cură; așa și noi curăm și ne apropiem de mȃrte și ȃilele nȃstre trec ca o umbră de nor fără plȃie; ca corabia pe mare, ce o bate vȃntul spre margine; ca peatra din deal la vale, când se restȃrnă și nu se pȃte opri. Așa merge de tare și viața noastră către mȃrte și noi suntem ca niște nemernici în această lume; că această lume că o ospătărie, numai pentru călătorii este făcută și pentru hrana călătorilor și într'ansa cine'i stăpână? este mȃrtea, ea este fȃrte mȃniȃsă, curȃnd ne scȃte din casa sa și iea de la noi câte avem, ca un fur și ne lasă goi numai cu trupul, de ne ducem în cale de parte și streină....»

Fiind-că această carte este din jumătatea I-a a secolului al XVII, voiū arăta aicea câte-va particularități și observațiuni asupra ei:

a) *Relative la limbă saū ortografice*: h în loc f, ex.: hie=fie. (p. 18); s în loc de cy (p. 3 și 4) ex: $\lambda\sigma\kappa\theta\varsigma$ și $\lambda\sigma\kappa\theta\upsilon\varsigma$. — a în loc de ia: mȃndria (p. 4); confundă pe z și ȃ; —w și o întrebuintate indiferent: $\lambda\iota\omega\eta$ și $\lambda\iota\omega\eta$ (p. 6); i tot d'auna e cu tremă (..), afară dacā e tonic, ex: avuția (p. 17).

b) *Particularități de formă*: Varlaam ȃice: mene în loc de: premine; *cuvent* = cuvinte; *cȃteunuia cȃruiasī din însăi* = fie-cȃruia (p. 12). *mente* = minte; *czmrtz* = sunt. sunetul în prin z. p. (p. 8). *dȃnsul* prin $\lambda\sigma\zeta$. *Invis* = inviat. $\beta\sigma\upsilon\lambda$ = ziua. *perirea* = peirea. $\lambda\mu\uparrow$ = din.

c) *Vorbe caracteristice*: Varlaam are vorbe mai rar de aflat la alții. El numește pe maica Domnului: *despuitoare* (p. 12); ȃice: am $\kappa\beta\sigma\zeta$ = am alergat (p. 12). ȃice: să aiobā = să am. (p. 116). leapadă pe «pre» de la acusativ: «unde lașt maicāta? (p. 115).

1) Partea I a Cazaniei; pag. 115, sq.

săvan = măcar; *Vrac ul* = doctorul (p. 17). *chimeren* = destinul, *părăsiciune* = părăsire; *a răschira avuția* = a risipi; *Istrăvește* = a isprăvi; *fie-care de cine* = ori-cine.

Pe lângă aceste observări, tipograful nu desparte bine vorbele: așa: *caîgreșit* = că ai greșit. (p. 19 verso); șacum = și acum (p. 19); temumăsănupățim = temu-mă să nu pățim (pag. 21) etc.

b) Răspunsurile Mitropolitului Varlaam.

«Răspunsurile» Mitropolitului Varlaam, sunt o lucrare originală, de cuprins apologetico-polemic, după cum ne putem închipui din polemicile Calvinilor, tipărite la începutul edițiunii a II-a a catihismului Calvinesc din an. 1656 și îndreptate contra «răspunsurilor» lui Varlaam. Această carte însă, astăzi nu mai există și din ea nu ne-a mai rămas de cât o parte din precuvântarea mitropolitului Varlaam la aceste «răspunsuri», conservată de cronicarul George Șincai¹⁾. Cu toate acestea, din introducerea polemică, care precedează catihismul calvinesc din an. 1656, și care introducere e adresată sinodului din Moldova (pag. 1-32), și în care autorul se silește a combate toate aserțiunile sinodului din Moldova (din 1645) se poate cunoaște cuprinsul, atât alcatihismului calvinesc publicat de George Racoți în 1642, perdut și el, cât și al anticatihismului său a «răspunsurilor» mitropolitului Varlaam.

Replica Calvinească, contra sinodului ierarchilor români este intitulată astfel: «*Scutul catihismului, cu răspuns din Scriptura sântă, împotriva răspunsului a 2 țări fără Scriptura sântă*».

În privința formei catehismului Calvinesc din an. 1642, mitropolitul Varlaam în precuvântarea sa ne spune, că catihismul Calvinesc era tipărit românește într-o cărțuție, adică într-o broșură mică. În introducerea catihismului calvinesc din 1656 se spune, că acel catihism consta din vre-o 40 de capitule. Cel puțin autorul în apărarea lui amintește de glava (cap.) a 36-a.

Dogmele Calvine cuprinse în Catihismul Calvin din 1642 se atingeau²⁾:

1). *De sânta Scriptură*, pe care Calvinii, ca și toți protestanții, o priveau de singura normă a credinței lor și prin urmare lepădau tradițiile și aședemintele Sântilor Părinți. Afară de acesta, ei au scos din Scriptură mai multe cărți, cari erau trecute acolo ca necanonice, ori apocrife și lăsați înțelegerea

1) Cronică^o tomul al III, pag. 45

2) Melchisedek Biserica Ort,^a pag, 869 sq. Anul al XIV:

Scripturei la priceperea fie-căruia, fără nici o normă conducătoare.

2). *De credință și fapte bune* : Calvinii afirmau, că omul nu poate prin propria sa putere să săvârșească fapte bune, pentru mântuirea sa ; ci se mântuește numai prin credința în Hristos, care tot ea produce apoi și fapte bune, așa că omului nu-i rămâne nici un merit.

3). *Despre predestinație* : Calvinii dogmatisează, că D-zeu a predestinat pe unii oameni spre mântuire, iar pe alții spre osândire. De aceia unii sunt dreapți, iar alții păcătoși.

4). *Despre împăcarea omenirei cu D-zeu prin patimele și moartea lui Hristos*. Calvinii afirmau, că această răscumpărare se însușește omului fără voia și știința lui, ci numai prin meritele agonisite pentru omenire de Isus Hristos ; că Isus Hristos, odată, pentru tot-d'a-una și pentru toată omenirea, din ori-ce timp, s'a adus pre sine jertfa. Prin urmare, jertfa lui Dumnezeu, ce se face pre altarele creștinești, nu este aceeași, care s'a făcut la Golgota, ci este numai o amintire istorică ; de asemenea, pâinea și vinul, cu carele se comunică creștinii la cina Domnului, adecă în taïna Euharistiei, nu este adevărat trupul și sângele lui Isus Hristus, ci numai niște semne închipuitoare.

5). *Despre biserică* : Calvinii învață, că adevărata biserică a lui Hristos este aceia, în care se propovăduiește cuvântul lui D-zeu din Sf. Scriptură și se săvârșește taina botezului și Euharistiei ; Afară de aceste 2 taine, ei nu admit pe cele alte cinci taine. De aci a urmat la ei desființarea ierarhiei bisericesti, a monahismului, a posturilor.

6). *Despre păcatele omenești*. Calvinii afirmau, că toate păcatele omenești se curăță prin botez, și că omul nu se poate îndrepta prin faptele legii, pe cari nu le poate săvârși.

7). *Despre cinstirea și închinarea sfinților, a moștelor și a icoadelor lor* : Calvinii afirmau, că nu este trebuință de mijlocirea și rugăciunea sfinților la mântuirea oamenilor ; căci nu este dat alt mijlocitor între D-zeu și oameni de cât Isus Hristos, că iconele sfinților și moștele lor¹⁾, nu sunt de cât idololatria introdusă în creștinitate ; că ele, precum și crucea, n'ar putea servi la alta, de cât ca o podobă a bisericilor și amintirea de patimele Domnului.

«*Respunsurile*» lui Varlaam mitropolitul, erau o combatere a tuturor acestor eresuri calvinice, basată pe Sfânta Scriptură și pre aședemintele sinodurilor ecumenice și locale și ale sfinți-

1) Cu această ocașiune, apărătorul catihismului calvinesc hulește moștele Sf. Paraschive, care se aduseseră în Iași din Const-pol, numindu-le : «chip de lemn», și dicând că ar fi fost aduse în țară, ca «să strângă bani» cu ele. (Vezi catihismul calvinesc ; Sibiu 1879, p. 16).

lor părinți ai bisericei ortodoxe. Ele erau precese de o precuvântare, sau cum o numește polemistul calvin : «prédoslovie în potriva catihismușului nostru (calvinesc) 1)».

Acastă prefață trata în genere despre rătăcirile calvine, și cu multă asprime, pe temeiul Sf. Scripturii și al învățăturilor bisericeii ai învinovătea, că au lepădat dogmele ortodoxe, de ex : despre monachism, despre posturi, etc ; cari erau atât de respectate la ortodoxii în genere și la români în special.

Polemistul Calvin să plânge asupra tonului aspru din precuvântare, dicând că calvinii au fost tratați : «fără dragostea creștinească și fără știința Scripturei» 2) adecă cum o făcuesc calvinii.

Venind în special la dogmele ortodoxe, contrare doctrinelor calvine, Varlaam tratează : 3).

1). *Despre Sfânta Scriptură*, și afirmă, că ea nu este singurul isvor al adevăratei teologii creștine, ci pe lângă ea este și tradițiunea cu aședemintele sinódelor și ale sfinților părinți, că biserica ortodoxă așa de mult respectă Sfânta Scriptură, încât n'a adaos, nici n'a scăduț ceva din ea ; că Sf. Scriptură trebuie a se înțelege așa, cum au explicat'o sfinții părinți ai bisericeii

2). *Despre credință și faptele cele bune* afirmă, că ambele sunt necesare spre mântuire. Că cunoștința de D-đeu constă în credință, nădejde și în dragostea către D-đeu și aprópele. Ca dovadă citează cuvintele apostolului Pavel despre credință, nădejde și dragoste și cuvintele apost. Iacob : că credința fără fapte bune este mórtă. (pag. 7, 9) ; combate doctrina calvină, că numai credința mântuește, iar nu și faptele ; precum și cuvintele din rugăciunea calvină : «orí de vreaú, orí de nu vreaú Dómne mântuește-mé», care afirmă, că omul are putere de a împlini voia lui D-đeu, și dacă nu o face aceasta, nu o face din lenevire.

3). *Despre predestinație*, afirmă, că omul are voe liberă de a face bine, orí rău ; că mântuirea omului nu provine numai de la voința absolută a lui D-đeu, ci și de la voința omului, și aducând ca dovadă citate din Sf. Scriptură, din cari se vede că omul poate face binele și este dator și el a contribui la mântuirea sa, pe lângă ajutorul ce'i dá credința în Mântuitorul Hristos (pg. 13) ; Spre dovadă, că voința omului este pártașă la mântuirea sa, aduce cuvintele din rugăciunea Domnescă : «și ne iartă noué greșalele noastre, precum și noi ertăm greșiților noștri», și conchide : «ertarea greșalelor aprópelui depinde de

1). Idem p. 3.

2). Idem p. 3.

3). «Bis. Ort.» p. 871 sqq. anul al XIV.

la voința noastră» (pag. 17). Mai aduce cuvintele evangheliei: «tot pomul, care nu face rǎde bune, se taie și în foc se aruncă», cari cuvinte iarăși arată, că omul pǎte și este dator să facă fapte bune (p. 18).

4). *Despre împăcarea omenirei cu D-zeu și rescumpărarea ei prin patimile și mǎrtea D-lui nostru Isus Hristos*, afirmă, că spre mântuire nu ajunge numai credința în Mântuitorul lumei, ci că cere și viață conformă cu învățatura lui, ceia-ce omul pǎte și trebuie să facă. Aduce exemple din Sfânta Scriptură de omeni, cari de bună voia lor s'au întors la Hristos și s'au pocăit de faptele cele rele, d-ex : Zacheu vameșul etc. (p. 19) ; că omul singur, fără credință în Hristos nu se pǎte mântui, precum și Hristos singur, fără voința omului, nu'l pǎte mântui. Ambii aceștia : Hristos și omul, sunt factorii mântuirii. Apoi afirmă, că jertfa cea fără de sînge a mielului lui D-deu, care se aduce pe altarele bisericelor este o repețire a jertfei de pe Golgota, cu tǎte consecințele ei privitoare la mântuirea lumei prin tǎte generațiunile.

5-6 : *Despre biserică și despre păcatele omenestii* : El afirmă, că credința ortodoxilor în biserică se întemeiază pe înaltele ei calități de : una, sântă, catolică și apostolică, și explică pentru ce i s'au dat aceste epitețe. Aici vorbește de biserică, ca de deositara mijloacelor duhovnicești, stabilite de Hristos și de apostoli pentru mântuirea omului, între cari sunt și cele 7 taîne, și le apără contra hulelor calvinești. Apără castitatea sa fecioria, numind'o superioară căsătoriei. Despre posturile stabilite de biserică, pe cari calvinii le resping, ca pe unele ce n'ar fi legiuite în Sfânta Scriptură și ar fi numai născociri omenestii.

— La afirmarea calvinilor, că prin botez se iartă tǎte păcatele. Varlaam ai întrebă : de care păcate ne-a mântuit Hristos ? de cele făcute înainte de botez, sau de cele făcute după botez ? Apoi afirmă credința bisericeii ortodoxe, că prin botez se curăță nu numai păcatul strămoșesc, ci și cele făcute până la botez. (p. 25). Iar la afirmarea calvinilor, că omul spre mântuire n'ar avea trebuință de fapte bune, ci numai de credință, pentru care ei și cităză din S. Scriptură : «că nimeni nu se mântuește prin faptele legei», Varlaam a explicat, că acest loc privește pre ceremoniele legei vechi, pre cari le-a desființat D-lu Is. Hristos, afară de cele 10 porunci. Amintește calvinilor despre necesitatea faptelor bune la judecata ultimă, unde mântuitorul are să cerceteze pe creștini nu despre credința lor, ci despre faptele cele bune, mai ales despre milostenie. (p. 26).

7) *Despre cinstirea și închinarea sântilor și a icónelor*. Varlaam explică poronca a doua în puterea căreia calvinii combat

pre sfinți și icónele lor ; arată, că prin acea poroncă nu să óprește nici de cum cinstirea sánților și a icónelor, cari prin sánțire presintă chipul lui D-đeu ; arată că icónele nu sunt idoli, cum le numesc calvinii, căci creștinii ortodoxi nu cinstesc boelele și lemnele ca păgânii, ci pe sánții lui D-đeu, ce se represintă prin acele icóne. De asemenea apără cinstirea sánților și chemarea lor în ajutor prin rugăciune. (p. 30). — Despre cinstea ce ortodoxii dáu Santei Crucii, Varlaam spune, că ea provine de acolo, căci pe ea s'a vėrsat singele rescumpărătorului omenirei, D-lui nostru Isus-Hristos. De aceia la ortodoxi, crucea nu este privită ca la calvinii, numai ca un semn de aducere aminte de patimele D-lui, ci este respectată și cinstită ca o armă tare și neinvinsă a credinței noastre.

Acestea sunt pe scurt noțiunile, ce s'aú putut extrage din replica calvinească tipărită în 1656, despre cuprinsul ce l-ar fi avut, atât «catihismul calvinesc» edat de Gheorghe Racoți în 1642, cât și «răspunsurile» mitropolitului Varlam din 1645. contra aceluí catihis calvinesc. — Ele ne arată, că compunătorul «răspunsurilor» a fost un om foarte instruit în teologia ortodoxă.

Mitropolitul Varlam, adresând această operă românilor ortodoxi díce : că el nu s'a temut, că cărțulia acea calvinească ar fi putut sgudui credința lor cea dreaptă și tare : «Nu că doară să poată ei clăti inima voastră, ce'i întărită și înrădăcinată pe temelia cea bună și tare a bisericei noastre pravoslavnice, cât cuget și socotesc, când ei cu aceste minciuni și amăgíturi, cearcă și ispitesc în tot chipul să poată afla pe neșcine prostan și neșciutor să'l sparie cu mărturia Sf. Scripturii, care fără de cale le-a pus și rău tă cuesc, spre a lor perire. Pentru aceia am socotit, că am o datorie mare, să fac răspuns și să arăt strâmbătura și tâlcul cel rău al lor, ce tâlcuesc rău și strâmbază Scriptura sântă. Și această nu că dóră prepuiú ceva întru făpturile cele pravoslavnice ale creștinătăței noastre, căci știú fórte bine și sunt adevérit, cum credința noastră ce ați apucat dintăiú și din început, nici unul din voi cărțile cele ereticesi și învățătura lor în număr nu o socotiți, ci numai pentru să arăt întunericul și neînțelegerea lor ce aú întru Scriptura sântă, care o tâlcuesc pe voia și pe volnicia lor» ¹⁾ Cu aceste cuvinte se sfărșește fragmentul din precuvântarea mitropolitului Varlam la «răspunsurile» sale contra catihismului edat de Gh. Racoți.

Toți căiú aú scris, saú numai aú amintit ceva de : «*Răspunsuri*», le consideră că sunt ale mitropolitului Varlam și susținerea

1). Șineaf : «cronice» tem III p 71.

lor să întărește și prin cuvintele lui proprii: «*pentru aceia am socotit, că am o datorie mare să fac răspuns și să arăt strîmbătatea și tălcul cel rău al lor, ce tâlcuiesc rău și strâmbează Scriptura sântă*».

După polemicile calvinilor din 1656; s'ar părea, că «*răspunsurile*» au fost ôre-cum rezultatul deliberațiunelor sinodului, pe care 'l-a convocat mitropolitul Varlam numai din ierarchii Munteni și Moldoveni, în contra catihismului calvinesc găsit la Udriste Năsturel, de ôre-ce calvinii în combaterile lor din 1656, contra «*răspunsurilor*», nu polemizază cu mitropolitul Varlaam, ci «*împotriva răspunsului a două țări*», ori «*împotriva răspunsului săborului a două țări*»¹⁾, — Nu este cu totul neprobabil, că sinodul în urma deliberărilor sale să fi însărcinat, ori numai pe mitropolitul Varlam, care era un cărturar distins, un ager și demn păstor, care fusese și inițiatorul și convocatorul sinodului, ori împreună cu el și alți bărbați pricepuți în teologie, cari să dea ajutorul lor mitropolitului la combaterea ce avea să facă contra catihismului Calvinesc. Ori cum ar sta lucrul, Varlaam a fost inițiatorul și sufletul acelei întreprinderi și prin combaterea cea meșteșugită, îndreptată contra periculôselor învățături din catihismul calvin, obținu un succes strălucit. Cu ajutorul Sf. Scripturii și a tradiției bis. combate și restornă la tot pasul învățăturile calvine cuprinse în acest catihism.

Nu se știe sigur, dacă aceste «*responsuri*» au fost tipărite la Iași sau la Suceava. Cronicarul Șincai²⁾ și după el luându-se și alții, ca Hurmuzache³⁾, etc.⁴⁾, susțin că s'au tipărit la Suceava. Cei mai mulți scriitori însă afirmă că s'au tipărit la Iași⁵⁾. Această din urmă părere este mai probabilă, de ôre-ce la Suceava n'a existat în acel timp și chiar mult mai încôce, nici odată vre-o tipografie.

În ce privește timpul tipăririi «*răspunsurilor*», toți scriitorii se învoiesc a admite anul 1645, ca an al tipăririi lor.

1). G. Barițiu : «*Catihismul calvinesc*» Sibiu, 1879 p. 1, 9 și 13.

2). Șincai : *Cronice* tom. III. pag. 71.

3). Eudoxiu Hurmuzache : „*Documente privitoare la Ist. Rom*” tom. II. p. 14 și 5.

4). Hăjdău în „*Traian* 1870 pag. 73 : — Ureche «*schite*» pag. 129. 136 etc.

5). Cipariu : «*Analecte*» p. XXXII și XXXIV ; Puntea : «*lepturariu*» p. 37 ; Lăzăriciu : «*op. cit.*» p. 59, 62 și 70. — V. Pop, «*op. cit.*» pag. 77. Acî D-lui Pop, spune că a cetit această carte la 1821, fiindu'i incredințată preteneste în Brașov, de repositul N. Văcărescu, mare vornic de cutie a principatelor țarei Românești, etc.

c) Șapte taine a besericeî.

O scriere de forțe mare însemnătate pentru biserisa ortodoxă, dar asupra căreia este divergință, dacă este a lui Varlaam mitropolitul, sau a lui Eustratie Logofătul contemporan cu mitropolitul Varlaam, este scrierea a căruî titlu complet sună ast-fel:

«*Șapte taine a besericeî; Tipărită cu învățătura și cu totă cheltuiala Măriei Sale Ioan Vasile Voevoda. In tipariul cel Domnesc în târgul Iași. Vleat 7153 (1645) Noembre în 20*».

Pe papina I-a se află ca un doilea titlu :

«*Pravila pe scurt alésă, den svintele scripturi scósă pre rînd și tocmită mai vrătos pentru cele șapte taine mari ale bisericeî...*»

Această carte are format mai mic de cât «cazania» mitropolitului Varlaam. Pe cupertă se află xilografiate mai multe figuri de sfinți și anume : sus se află cei 3 erarchi : Vasile, Gregorie și Ioan Hrisostomul fie-care aparte ; de o parte și de alta a titlului se află, în o parte Sf. Atanasie cel mare și în cea-l'altă Sf. Chiril Alexandrinul ; dedesubt la mijloc se află marca Moldovei formată ca și la «Cazanie», cu diferență că e susținută de 2 oștași. De o parte și de alta a mărcei se află câte un arhanghel cu mânilor întinse ca spre rugăciune și cu aripele puțin întinse (deschise). Pe contrapagina cupertei se află făcută iarăși marca Moldovei, dar mai mare de cât cea de pe cupertă, și fără cei doi oștași susținători.

De asupra acesteî mărcei se află două rânduri de versuri :

«Pecetea Domniei Moldovenești,
Vlăhva, aceștia Her să o socotești».

iar dedesuptul mărcei se află aceste patru rînduri de versuri :

«Cap de bour fiind tare,
Arată puterea celui mai mare.
Acesta chip de bour
Mulți a biruit fără de număr».

Pe filele 2. 3 și 4 care sunt nepaginate se află precuvintarea mitropolitului Varlaam. După precuvintare se încep filele paginate. Paginarea e însemnată cu literele alfabetului cirilic și pe pagini nu pe file ca în «Cazanie». — Nu știu câte file ar fi avut întreaga carte, căci exemplarul pe care l-am cercetat nu avea de cât 334 de pagini ; restul lipsea ¹⁾. Cipariu zice, că peste tot sunt 339 de pagini, și la urmă alte 2 foi nepaginate. (analecte p. 212).

Cuprinsul acesteî cărți e următorul :

¹⁾ La «Biblioteca Centrală din București, sub No. 111, seria 31 ; — 2) Urechia Schițe pag 151.

De la pag. 1—5 inclusiv, este o introducere asupra tainelor, în care se arată importanța lor. De la pag. 6—32 vorbește de taina botezului; de la pag. 33—38 de a mirului; de la 39—116 de taina cuminecăturii, pe care o numește: «D-zeiasca leturgie»; de la pag. 117—164 de a Preotiei; de la pag. 165—224 de taina pocăinței; de la pag. 225—297 de a nunței; iar de la 297—300 inclusiv, de taina a 7-a adecă a maslului.

Tratarea acestor taine se face prin întrebări și răspunsuri.

De la pag. 301—303 inclusiv, este un catalog al tuturor: «serbătorilor ce sunt peste an, în care nu se cade nici un lucru să se facă», și aici enumără 36 de serbători. De la pag. 304—317 vorbește despre posturi și despre «hărți», sau săptămânile în care se mănâncă peste tot de dulce. La finele aceste cărți pe pag. 317, se află o însemnare slavonă de trei rânduri, care pe românește sună ast-fel:

«Mult, păcătosul și nici de o treabă rob,
Eustratiu fost Logofăt
de muncă iubitor».

Restul de la pag. 318 înainte, cuprinde o tabelă de materiale cuprinse în această carte. Limba acestei cărți este Românească, dar amestecată cu o mulțime de cuvinte Slavonești. (slavonisme).

După modul în care este tratată materia din această operă, ea poate fi considerată parte originală, parte de compilațiune, și nici de cum de o traducere, după cum cred unia. Autorul a putut să aibă dinaintea sa și opere ce vor fi tratat despre cele 7 taine, dar el a luat, a aranjat și a tratat materia în opera sa, după modul vederii și priceperii sale proprii, având în vedere trebuințele contemporanilor săi și ținându-se tot o-dat strict de învățătura bisericeii ortodoxe.

Am spus la începutul descrierii despre această carte, că este divergință în privința autorului ei. Mai toți scriitorii Români de până acum au susținut, că cele «șapte taine au fost tipărite în Iași la 1645 și le-au atribuit lui Eustratiu biv logofăt¹⁾, basându-se pe cuvintele lui Timotei Cipariu, care în «Analecte» la pag. 216 în notă dice: «Numele autorului (celor 7 taine) se află în capătul textului, pag. 317 dedesubt așa: Mult păcătosul și nici de o treabă rob, Eustratiu fost Logofăt, de muncă iubitor»; și în adevăr după cum am vedut mai sus, se găsește la pagina 317 acea însemnare în limba Slavonă, pe care basându-se Cipariu, numește pe Eustratiu logofătul ca autor a celor «șapte tai-

1). Eustratiu Logofătul a fost un boer Moldovean contemporan cu Vasile Lupu și cu Mitropolitul Varlaam. El a fost un bărbat foarte însemnat pe terenul literaturii române, și a tradus din grecește în românește: «pravelele împărătești» pe cari le-a tipărit V. Lupu la 1646.

ne»¹⁾. Dar această însemnare nu ne arată nimic pozitiv și nu ne oferă nici un motiv puternic pe care basându-ne, am putea scöte și susține cu siguranță, că în adevăr Eustratie Logofatul este autorul celor «șapte taine», căci ast-fel de însemnări se găsește și în alte opere, de ex: ale mitropolitului Moldovei Dositei²⁾ și cu toate acestea nimeni n'a tras la îndoială autenticitatea acelor opere.

Domnul Ștefan Dinulescu³⁾ nu dă acestei însemnări altă valoare, de cât că Eustratiu pöte că va fi ajutat pe mitropolitul Varlaam și va fi lucrat cu el măcar o parte a numitei opere, iar nu că Eustratiu ar fi adevăratul și principalul autor al operei; ci din contra susține că mitropolitul Varlaam este autorul ei. Eü mă unesc cu părerea D-lui Dinulescu și mă mulțumesc de a aduce aici următoarele temeieri pe care își basează D l Dinulescu susținerea sa, mai adăogând și altele proprii:

1). Prefața celor «*șapte taine*» este făcută de mitropolitul Varlaam, după cum se probează din însemnarea: «*smerenii, Varlaam Arhiepiscop și mi ropolit Suceavchii*», aședată la finele precuvântărei. În această precuvântare, Varlaam vorbește tot ast-fel ca și în cea a «cazaniei» sale, și dacă nu accentuiază cu cuvinte anumite, că cele 7 taine sunt opera sa, această n'a făcut'o, de öre-ce credea că nu e de trebuință; lucru pe care de sigur că l-ar fi făcut, dacă ar fi prevăduț, că peste mai bine de 250 ani s'ar ridica cine-va să'i contesteze dreptul de autor al celor «7 taine». De asemenea, dacă n'ar fi fost Varlaam autorul lor, de sigur că el n'ar fi întrelăsat de a aminti în precuvântare pe adevăratul autor, pe care lucru nefăcându l, urmează, că opera este făcută de dănsul.

2). D. Cantemir, vorbind despre datinele Moldovenilor ne spune: «Moldovenii nu numai că nu sunt amatori de litere, dar încă le și urăsc mai cu toții. Nici chiar boerii nu cunosc nici măcar din nume artele și științele. Ei cred, că ömenii învățați își perd mintea, încât, dacă vor să laude științele cui-va dic că a înebunit de prea multă învățătură. Învățătura, dic ei, este bună pentru preoți. Pentru un laic este destul a cęti și scrie... orı-ce alta e de prisos. 4) Din aceste cuvinte se vede, că avându-să în vedere datinele aceluı timp, cu greü s'ar putea presupune că un laic ar fi putut să dea la lumină o operă de știință și mai ales teologică, care erau öre-cum numai ocupațiunea preoților. Și dacă dișele lui Cantemir nu se pot aplica

1) Veđi Cipariu: „Analecte“ p. 213 2.6 și «principii de limbă» p. 107.

2). Veđi Cipariu: «Analecte» p. 226 și 233.

3) Ștefan Dinulescu: „op. cit.“ p. 95 sq:

4). Dimitrie Cantemir: „op. cit.“ p. 257 sq

și lui Eustratiu, care e considerat de toți ca un bărbat erudit al timpului său, totuși nu trebuie a se perde cu totul din vedere timpul și referințele în cari el a trăit și s'a dezvoltat, cari nu puțin influențază asupra omenilor.

3) Imprejurările în cari se găsea atunci Moldova și locuitorii ei, ne fac să credem, că e cu neputință, ca un laic să se fi ocupat cu un op dogmatic, de și recunoștem, că pe acel timp cultura era aproape exclusiv numai pe terenul bisericesc și toți cari studiau își găseau desfătarea și mângâerea în literatura bisericească și nu negăm tot-odată, că laicii erau deprinși și în-trebuințau bine sf. Scriptură pe acel timp, probă sunt dese cite ce găsim la cronicarii noștri. De și nu punem la îndoielă nici aceia, că nu s'ar găsi pe acel timp nici un exemplu în totă lumea ortodoxă, ca un laic să se fi ocupat cu edarea unei cărți aparținătoare dogmaticii; cu toate acestea, dacă avem în vedere că biserica Moldovei, de și era atacată din toate părțile totuși nu era într'o stare critică, și tot-odată având bărbații ei dintre clerici și un mitropolit ca Varlaam, care o conducea cu îngrijire și o apăra cu demnitate, ea nu avea trebuință să recurgă la cunoștințele distinsului logofăt Eustratie, ca să-i facă un op de dogmatică cum sunt cele 7 taine.

4) Este adevărat, că aproape toți scriitorii susțin, că cele 7 taine sunt opera logofătului Eustratiu. Dar toate aceste susțineri se reduc la una singură, aceia a lui Cipariu, iar cei-l'alți au primit mărturia acestuia fără a cerceta, de e dreaptă saunu. — La acestea mai adaog următoarele:

5) Cei cari susțin, că Eustratie logofătul ar fi autorul celor 7 taine, se bazează după cum am văzut pe însemnarea de la pag. 317. Dar acea însemnare, după cum vedem din cuprinsul ei: «Mult păcătoșul și nici de o treabă rob, Eustratiu fost logofăt de muncă iubitor», nu ne arată nimic pozitiv, nu ne indică anume pe Eustratie ca autor, ci îl înseamnă acolo, fără de a arăta rolul ce a jucat el față cu această carte și care ar fi necesitat însemnarea lui acolo. Se poate, ca el să se fi fost numai scriitor pasiv al operei și în această calitate să fi pus el această însemnare la finele cuprinsului propriu al cărței. Și dacă scriitorii români cu Cipariu în frunte, basați pre această însemnare, consideră pe Eustratie logofătul ca autor al celor «7 taine», apoi pentru un același temei și cu mai multă dreptate trebuiesc considerăm pe mitropolitul Varlaam ca autor al acestei opere, de ore-ce și pre dânsul îl vedem însemnat ast-fel: «*Smerenii Varlaam, archiepiscop mitrop lit, Suceavschii*» la finele precuvântărei sale ce-o face la această operă, și nimeni nu ar putea contesta mitropolitului Varlam vrednicia de a compune o asemenea operă, de ore-ce din cele-l'alte 2 opere ale sale și din activitatea s'a mitropolitană ne-am convins

îndeajuns, despre înalta cultură teologică ce o posedă, precum și de interesul ce și dădea pentru binele și progresul bisericii ortodoxe.

De și recunosc, că argumentele ce le-am adus aicea pentru a susține, că adevăratul autor al celor «7 taine» este mitropolitul Varlaam și nu logofătul Eustratie nu sunt atât de tari și de convingătoare, totuși nu e mai puțin adevărat că și argumentele ce se aduc în favoarea logofătului Eustratie sunt și mai slabe și mai puțin convingătoare.

Ca probă de limbă întrebuițată în această operă, și de modul tratării în ea, aduc aici câte-va mici bucați: ¹⁾.

§. 94. Câte taine sunt :

Intăia taină este botezul. A doua mirul. A treia liturgia, cumenecătura, trupul și singele lui Hristos. A patra preoția. A cincea pocăința. A șeasa cununia. A șaptea maslele, ce slujesc preoții la bolnav.

Aceste șapte taine se împreună către cele șapte daruri a Duhului Sfânt, carile sub chipuri vedute și atinse, varsă în sufletele credincioșilor darurile lui D-deu cele nevădute, carile sunt tocmită și date de la Domnul nostru Isus Hristos.

Pentru ce sunt tocmită tainele. Intăi, ca să se cunoscă semnul celora ce sunt adevărați fii ai lui D-deu, că cela ce se împreună acestor taine, iaste în biserica lui D-deu intăi mădular și după dar fiu lui Dumnezeu.

A doua, ca să avem semnul credinței noastre întru D-deu întărită, cu credința și cu fapte bune pentru mântuința noastră cea vecinică. A treia, ca avem leac spre vindecarea păcatelor noastre.

§ 95. Ce trebuiește la botez, glava 4.

Apă singură, curată, neamestecată cu alta nimică și preot să sfințească, cu molitvele cele de botez, foarte bine și cum se cade după cum tipicuiaste acolo, și nanaș pravoslavnic, ca să ia pruncul di în mâna preotului. după puterea cuvintelor ce le va dice preotul, când va turna apa pe prunc te trei ori dicând : **Къ намъ...** Cu această naștere dintr'apă și din Duhul sânt se împacă omul cu D-deu, și se dă intrare la împărăția ceriului, după cuvântul mântuit rului Hristos.

1) Cipariu : «Chrestomația» p. 213—215.

cela ce nu se va naște dintrăpă și din Duhul sfânt, nu va intra în împărăția cerului.

Glava 5: Această taină numai deodată să iea, iar a doua oră nu se mai pôte lua, că cum naștem dă-năoră trupește, a doua oră nu putem, așa și dă-năoră ne botezăm și naștem sufletește. iară a doua oră nu putem. La botez au fost în două chipuri obicina în biserică, când au fost botezând, unii au afundat pre om cu totul întrăpă, alții numai deasupra ceau turnat de au scăldat pre om, iară amândouă obicinele sunt întrun chip, și fac botez adevărat, că și Petru apostolul când boteză într'o zi 3 miî de ómenî, nu pôte hi pre toți afundat întrăpă iară svinții oteți au dat învățatură în trei afundături să botéze pruncul.

§ 96. Câte părți are pocăința. gl. 1.

Trei. Intăia parte iaste infrângerea inimei. A doua ispovedania. A treia lucrul, adecă fapturne cele bune, și aceste părți, una fără de alta nu se pôte face pocăința întreagă și cum se cade.

Aceste trei părți de pocăință, s'au aflat și întru ómenii de la ninevia, când merse la dănsii Iona prorocul, de le mărturisi cuvintul lui D-zei, că pentru mulțimea fără de legilor va prăpădi D-đeș cetatea lor. Atunci împăratul nineviî, dede învățatură în totă cetatea de zise. Tot omul să se întórcă cineș jin calea lui cea rea.

§ 97. Pentru cela ce va mânca carne mortăciună, sau de fiară sălbatecă. Glava 33.

Orî-cine va mânca carne de dobitoc mort, sau alt stârv, ce'l sparg lupii, sau de altă hiară, sau pasăre, cumui vulturul, sau alte paseri ce nu se mănăncă, sau carne înecată ce va fi nădușită, iar nu va fi sângele vărsat cu heru, sau singe sprijenit sau alte jigăniî, ce se găsesc la udeală, cumus culbecii, brósștele sau alte asemenea acestora, de va fi preot să fie lepădat de proție, iar de va fi mirean, 2 ani ca să nu se cuminece, și să facă post și rugă, și alte bunătăți.

§ 98. Pentru omul ce va fi mort, și vor dice ómenii că iaste vârcolac. Glava 37.

Acest lucru zic ómenii cei proști. iar nici într'un chip nu pôte să fie acesta vrâcolac, ce vrând deavolul să amăgescă pre ómenii să facă lucruri cum nu se cade, pentru ca să se mânia D-đeș

asupra lor. face aceasta semne și de multe ori năptea arată ómenilor, unora de le pare, că vęd cu adevărat pre vre-un om de cari'i i-au fost cunoscënd mai denainte, și încă grăesc cu dānsa. alții iarăș'i vęd in somn vise, une și alte, une date vęd in cale, unde imblā de vatāmā pre ómeni. O, vai de nebulnia lor sāraciū, cel mort in ce chip sā omórá pre cei vii, nu dea D-deū sā fie acest lucru.

Acestate sunt puținele, dar prețioasele scrieri ce ne-au rēmas de la ilustrul nostru Mitropolit. Cine știe, câte opere prețioase nu ne-ar fi lāsāt acest ilustru prelat, care s'a interesat atāt de mult pentru binele turmei ce păstorea și pentru inaintarea limbei Romāne, dacā ar fi trăit in liniște și pace, căci după cum fōrte adevărat ȃdice Miron Costin cānd vremurile sunt grele și cumplite «nu stām de scrisori, ci de grije și suspinuri» ¹⁾.

Este de regretat și neunirea dintre Mitropolitul Varlaam cu noul domnitor Gheorghe Ștefan, cu care dacā ar fi continuat a trăi in unire și ar fi rēmas mai departe ca conducător al bisericei Moldovei, pōte cā ar fi adaos la binele bisericei și la fericirea națiunei nōstre, cā ar fi lāsāt după sine multe monumente de merit și de mare preț.

Nu este neprobabil, cā mitropolitul Varlaam sā mai fi compus și alte scrieri afarā de cele cunoscute, căci nu e posibil de cređut, cā el, care a fost un bărbat atāt de erudit și activ pānā la 1645, de aci inainte și pānā la mōrtea sa an. 1657, timp de 12 ani sā fi stat in nelucrare. Din contra, după cum ȃdice și D. Dinulescu ²⁾ sē crede, cā el ar fi fācut și alte opere prețioase pe care însă le-ar fi conservat in manuscripte ne-avēnd unde sā le tipăreascā, de óre-ce tipografia Domneascā a lui Vasile Lupu nu mai exista ³⁾, saū din causā cā fusese distrusā, arsā saū răpitā de Tātari in anul 1650, saū din causā cā fusese închisā după părerea P. S. Melchisedec de către călugării Greci ⁴⁾.

Părăsind scaunul mitropolitan la 1653, Varlaam și-ar fi luat cu sine manuscriptele sale la monastirea Secul unde se retrāsese pānā la mōrte și unde de sigur cā iarăș'i va fi lucrat ceva. După mōrte, manuscriptele sale ar fi rēmas monastirei Secului, de unde cu timpul sē vor fi nimicīt sub tristele împrejurări ce venirā in urmā peste Moldova și locuitorii ei.

1) «Letopisete» pagina 247.

2) Dinulescu, «Op cit.» pag 101 sq.

3) Letopisete: pag. 347.

4) Melchisedec: «Notițe Ist. și Arh...», pag. 226.

CONCLUȘIUNE

Din cele șise rezultă :

Că timpurile și împrejurările sub cari ilustrul mitropolit Varlaam al II-lea a păstărit biserica Moldovei, au fost de tot vitrege și nefericite și în pozițiune de a descuraja pe orî-cine, nu însă și pe Varlaam, de a mai face ôre-care progres în turma ce 'i-a fost încredințată.

Că Domnitorul Moldovei Vasile Lupu, cu tôte luptele și certe sale cu vecinii, n'a neglijat, ca influența sa de domnitor puternic și bine-văduț în tot orientul Ortodox, să o întrebuițeze pentru binele și folosul patriei și bisericei Moldovene, lucrând tot odată pentru progresul cultural și literar din patria sa.

Că prin silințele sale și a mitropolitului Varlaam, biserica Moldovei a putut ca să reintre în relațiunile sale canonice bisericești cu patriarhia ecumenică de Constantinopol, având tot odată o forțe mare însemnătate între mitropoliile ce depindeau de biserica patriarhală, și având tot odată și o ierarhie bisericească bine stabilită.

Că mitropolitul Varlaam, judecat ca om politic a fost tot d-a una un sincer sprijinitor al domniei române, ferindu-se însă a-să afișa în luptele politice; iar ca mitropolit, el în tot timpul păs'oriei sale, a lucrat și a luptat neconținut, pentru întărirea credinței celei adevărate și alungarea ideilor rătăcite ce căutaă a să furișa și a dărâma biserica română; pentru îmbunătățirea morală și materială a clerului moldovean; pentru drepturile bisericești și a națiunei; pentru renașterea morală a acesteia, într'un cuvânt tôte privirile acestui bărbat neprețuit au fost îndreptate spre binele turmei ce 'i-a fost încredințată spre păstărie.

Ca promotor al culturii limbei naționale, mitropolitul Varlaam ocupă un loc forțe mare în istoria acestei culturii. El a fost cel d'antăi dintre conducătorii Moldovei, care a avut fericita idee de a introduce cuvântul românesc în biserică și a începe ast-fel lupta pentru înlăturarea slavonismului, ce în decursul timpurilor și împrejurărilor nefericite, ce căduseră peste Moldova, să introdusesse în tôte clasele sociale ale Moldovei mai ales 'n cele de sus și în administrație și literatură. Lupta lui Varlaam pentru atingerea acestui înalt scop al său, a fost încoronată cu succes și imitată și de alți urmași ai săi, și recunoșcința noastră trebuie să fie nemărginită față de acest ilustru Prelat.

POZIȚIUNI:

1. Nomocanónele improprii, au fost ele întrebuințate în biserica Română ?
2. Cartea Judecătorilor nu este scrisă de Samuil.
3. Ce raport este între epistola lui Iuda și a doua epistolă a lui Petru ?
4. Vechimea postului Patrușecime.

Se aprobă
Decan, C. ERBICEANU.

E R A T A

Pagina.	Rendul.	In loc de:	Să se citească :
13	6	sunt	aū fost
19	14	numai	nu mai
30	18	scannul	scaunul
34	44	naționalo	naționale
35	7	ia	la
»	10	cititorul	ctitorul
»	25	numesse	numesce
»	41	iterat	literat
36	17	anasiasie	Anastasiē
»	20	1858	1585
37	4	citându se	citindu-se
»	14	Rădănți	Rădăuți
42	15	unpe	unde
51	15	natat	natal
53	21	fii Simeon	fii lui Simeon
57	32	luminatul i	luminatului
63	39	păți	părți
72	8	că	că se
73	28	tăcuesc	tălcuesc
78	18	mi ropolit	mitropolit
»	18	Suceavchi	Suceavschii
79	29	ca avem	ca să avem

